

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016

Tudománykommunikáció a Z generációnak

Projektvezető: Dr. Törőcsik Mária PTE KTK egyetemi tanár

A munkacsoport vezetője: Dr. Szijártó Zsolt PTE BTK egyetemi docens

**Cigány fiatalok kommunikációjának és
médiahasználatának vizsgálata – tanulmány**

Készítette:

Németh Boglárka, PTE BTK

Kiadó: Pécsi Tudományegyetem

ISBN 978-963-642-991-1

Pécs, 2013

Tartalomjegyzék

1. A kutatás jellemzői, módszerei	2
2. A kutatás alanyai	5
3. A médianaplók elemzése.....	7
4. A roma diákokkal készített interjúk tartalomelemzése	14
5. Médiahasználat.....	20
6. Preferált kommunikációs eszközök.....	27
7. Önreflexió.....	35
8. Mentális térképek	37
9. Összefoglalás, kutatói reflexiók	45

1. A kutatás jellemzői, módszerei

A *Fiatalok kommunikációjának megismerése* alprojekt keretében a roma fiatalok médiahasználatának sajátosságait elemzi tanulmányunk. Az alcsoportra vonatkozó elemzés mind kutatásmódszertanában, mind elemzési keretét tekintve szorosan illeszkedik a középiskolás-egyetemista általános csoportra vonatkozó metodológiához.

1.1. Médianapló

A roma kisebbségi almintá tekintetében követett módszer ötvözte az „*árnyékkutatásnak*” és „*önárnyék-kutatásnak*” technikáit.

A roma diákok is *médianaplót* készítettek egy átlagos iskolanapjukról: a megadott minta alapján kellett kitölteniük önreflexív beszámolójukat arra vonatkozóan, hogy milyen médiumokkal, médiaeszközökkel találkoznak egy nap; hány alkalommal, milyen időintervallumban, mire használják azokat; hogy viszonyulnak az eszközökhöz s azok használatához.

A roma fiatalok esetében is a naplózást az *aszinkron* módszer kiindulópontjának tekintettük, mivel az volt előzetes feltevésünk – melyet az eredmények később igazoltak -, hogy a naplót a roma fiatalok vázlatosan, inkább hiányosan fogják kitölteni. A beírt adatok azonban fontos mankót jelentettek a napló alapján később folytatott *egyéni interjúhoz*, mely a médianapló kitöltését követően egy-két napon belül - tehát amíg friss élményként élt bennük a leírt nap - a naplót kitöltő fiatalokkal készült. Az interjú kiindulási pontját a kitöltött napló, illetve a napló szempontjaihoz igazodó féligstrukturált vezérfonal jelentette. Az interjú célja az volt, hogy az erősen szelektív, többnyire csupán kulcsszavakra szorító napló tartalma mögé nézzen, s a diákok témával kapcsolatos érzéseit-tapasztalatait mélyebben feltérképezze.

1.2. Interjú

A roma kisebbségi almintában készített interjúk vezérfonala követte a kutatás közös vezérfonalát. A vezérfonal tematikája szempontjából egy releváns különbség jelent meg: a négy fő kérdéscsoport mellé (I. bevezető kérdések, II. aktív és háttér-médiahasználat, III. tudománnyal és ismeretterjesztéssel kapcsolatos kérdések, IV. átfogó kép a saját médiahasználatról) ötödik témaként a romatematika lépett be:

- Roma származású fiataloként hogyan értékeli a romák és a média viszonyát, a romák médiában való megjelenésének lehetőségét?
- Milyen képet sugároz a média a romákról?
- Roma származású fiataloként hogyan viszonyul a roma médiaszemélyiségekhez? (Ismer-e híres romákat, a tehetségkutatókban kitüntetett figyelemmel kíséri-e a roma származású fiatalokat?)
- Online közegben volt-e problémája roma származása miatt?

A roma kisebbségi al csoportban a diákok többsége nehezen nyílt meg, a válaszok „előcsalogatásához”, a diákok „beszéltetéséhez” az interjú készítőjének adott témakörhöz újabb és újabb közelítő kérdéseket kellett feltennie, a témát különböző aspektusokból megfogva rávezető példákat, párhuzamokat mesélni, hogy ezek nyomán bővebb, értékelhető válaszok szülessenek.

Néhány példa a rávezető kérdések, témák közül:

- Mennyiben tér el az iskolai, hétközi és a hétvégi médiahasználat? (Többet használ-e telefont, számítógépet, néz tévét?)
- Mennyiben közösségi vagy individuális tevékenység az adott médiahasználat?
- Jelent-e generációs problémát, szülőkkel való konfliktust a médiahasználat?
- Megfigyelte-e saját magán vagy másokon, hogy másként viselkedik online közegben? (Mennyiben?)
- Vannak-e virtuális téréből származó kapcsolatai, illetőleg a virtuálisból személyessé váló kapcsolatai? (Pl. online játékok közössége nyomán)

1.3. Kommunikációs hálózatok térképei

Az interjút a roma kisebbségi al mintában is *mentális térkép* készítése zárta. Az interjúalanyokat váratlanul érő projektív technika további, kevésbé tudatos információkkal árnyalta a fiatalok kommunikáció- és médiahasználatának képét.

1.4. A kutatás speciális körülményei

A roma kisebbségi al minta interjúalanyainak hátterét nehéz szocio-ökonómiai viszonyok jellemzik; a gyerekek gyakran hátrányos helyzetű, illetve halmozottan hátrányos helyzetű családból származnak, tehát a szülők iskolai végzettsége alacsony. (A családi helyzet

felderítése nem volt része a féligstrukturált kérdéssornak, hisz a szorosan vett kommunikáció és médiahasználati kérdéseken túl az csupán a fent ismertetett demográfiai alapadatokra tért ki. Az interjúkra a diákok iskolájában, illetve kollégiumában került sor, ahol a nevelőkkel, tanárokkal előzetesen folytatott beszélgetések nyújtottak kiegészítő információkat arról, hogy a megkérdezett roma diákok szüleinek többsége csupán nyolc osztályt vagy kevesebbet, mint nyolc osztályt végzett.)

Részben a fenti körülményekkel magyarázható, hogy a nevelők-tanárok erőteljes paternalisztikus attitűddel viszonyulnak a roma diákokhoz. Ez az alminta tekintetében ahhoz vezetett, hogy a módszer egyik legnagyobb előnye – a külső megfigyelők résztvevőkre gyakorolt hatásának minimalizálása – a megkérdezett diákok többsége esetében nem érvényesülhetett. A három roma csoportból (a csoportok részletes bemutatását lásd az adatközlőket bemutató 2. fejezetben) kettő esetében a kutatás szervezésében segítő tanárok az előzetes instrukciók ellenére nem tették lehetővé, hogy a diákok egyénileg, az aktuális napi tevékenységükkel szinkronban töltsék a médianaplót, hanem azt órai-tantervi keretek között közösen töltették ki velük. Ezért a roma alminta médianaplói sok esetben nagyon szűkszavúak, a válaszok sematikusak, kevésbé reflexívek. Több diák esetében több órányi időintervallum hiányzik a napi tevékenységből. Ezeket a hiányosságot is az interjúk révén kellett pótolni.

2. A kutatás alanyai

A roma kisebbségi almintában 22 fiatallal készült interjú. Míg az általános iskolás, a középiskolás és az egyetemista adatközlők aránya egyaránt kétharmad-egyharmad megoszlással a nők javára billent, addig a roma mintában a megkérdezettek nemek szerinti megoszlása kiegyenlítettebb volt: a válaszadóknak valamivel több, mint fele (13) volt fiú, s valamivel kevesebb, mint fele (9) lány.

Az interjúk két csoportja egy közép-dunántúli kisvárosban, Tamásiban készült: a helyi szakiskola 8, illetve a helyi gimnázium 7 diákjával. A harmadik csoportot siklói általános iskolások jelentették, itt összesen 7 diákkal készült adatfelvétel.

A dél-dunántúli térségben a hazai roma népesség közel 5%-át jelentő beások vannak többségben, s a mintába került diákok kivétel nélkül a beás csoporthoz tartoznak. A gimnazista csoportban több esetben voltak vegyes, beás-magyar családi háttérből érkező diákok, s a másik két mintában egy-egy esetben oláh cigány-beás, romungro-beás és horvát-beás háttérű fiatalokkal is találkozunk.

A három eltérő iskolatípusból érkező csoportot az indokolta, hogy ily módon kirajzolódhassanak a különböző háttérű-képzetségű fiatalok kommunikációs eszköz-, és médiahasználatát jellemző eltérő tendenciák. Siklóra a rendkívül hátrányos helyzetű, száz százalékosan roma lakosságú ormánsági Alsószentmártonból jár be a megkérdezettek többsége (6 fő a 7 interjúalany közül bejáró, 1 fő siklói lakos; a bejárók közül 5 fő alsószentmártoni), s olyan iskolában tanulnak, ahol a diákok 99%-a roma. A megszólaltatottak többsége nem jó tanuló, az iskolai, tanulási eredményesség – 2 fő kivételével – a diákoknak nem preferenciája. A Tamásiban megkérdezett szakiskolások mindannyian kollégisták, a szülők számára fontos, hogy gyerekeik szakmát szerezzenek, sőt, több esetben a szakmát követően érettségi megszerzése a cél. A gimnazisták közül ketten kollégisták, három fő helyben lakó, ketten egy-egy közeli kisfaluból járnak be. A gyermekek gimnáziumba járatása mutatja, hogy ők már olyan családi háttérből érkeztek, ahol a szülők fontosnak tartják a magasabb iskolai végzettséget. (Bár adódik kivétel – az egyik fiú elmondása szerint ő szüleivel szemben - akik szakiskolába akarták iratni - harcolta ki, hogy gimnáziumba járhatson.)

Az adatközlők több mint harmada 15-16 éves (9 fő), valamivel kevesebb, mint egyharmada 13-14 éves (7 fő) volt. A 13-14 éves korosztály a siklósi általános iskolás mintát jelenti – az általános mintához képest fiatalabb adatközlők bevonását az indokolta, ahogy fent is már jeleztük, hogy az ő véleményükön keresztül betekintést nyerhettünk egy súlyosan hátrányos helyzetű térség roma fiataljainak kommunikációs eszköz- és médiahasználatába. 17-18 éves a mintában 4 fő, míg másodszakmás, most már érettségire készülő szakiskolásként került az adatközlők közé egy 20 és egy 25 éves diák. Összességében elmondható tehát, hogy az általános mintához képest a roma almintá esetében az alsó és felső korhatár is kitolódott.

3. A médianaplók elemzése

A médianaplók vizsgálata – az általános két főmintához hasonlóan – alapvetően követi azokat a szempontokat, melyeket az interjúk elemzéséhez dolgoztunk ki. A roma diákok esetében azonban – a fent jelzett módszertani probléma miatt – sokkal kevésbé informatívak a naplók, mint az általános minták esetében.

(Q1.) A napi összes médiahasználatra vonatkozóan nagyon kevés konkrét adatot kaptunk. A diákok általában csupán azt jelölik, hogy mikor kezdenek egy-egy eszközzel kapcsolatos tevékenységbe. (A gimnáziumból 4, a szakiskolából 6, az általános iskolából 5 fő naplója nem értékelhető időtartamok szempontjából.) Így az esetek többségében csupán következtethetünk arra, hogy az egymást követően feltüntetett tevékenységek egyúttal azt is jelentik, hogy az adatközlő az előzőleg feltüntetett tevékenység befejezése után kezdett az újabb tevékenységbe, tehát annak kezdő időpontja feltehetőleg az előző médiahasználati, kommunikációs tevékenységnek egyúttal záró időpontja. Így a válaszok harmadánál következtetéssel tudunk időtartamokat rekonstruálni: A legkevesebb mértékű, 1-3 óra közötti médiahasználatot egy gimnazista esetében találunk, 4-6 órás médiahasználat jelenik meg 4 fő, 7-10 órás 1 fő, 10 óra feletti használat 1 fő esetében.

A hiányos adatok ellenére már a naplók alapján is kirajzolódik az a tendencia, amit az interjúk azután megerősítenek: a kollégisták szabályozottabb életvitele a médiahasználatot is erős korlátok közé szorítja. A kollégiumban - mind a gimnázium, mind a szakiskola kollégiumában - a tanórák befejezését követően a tanulószoba kezdetéig van lehetőség szabad programra, s annak keretén belül például számítógép-használatra és televízió-nézésre, majd a tanulószobát követően este fél 8-tól 10 óráig. Ez a naplókban is tükröződik, többen számolnak be arról – nagyobb számban lányok -, hogy az iskolából a kollégiumba visszaérve 14:00 órától sorozatot néznek, majd este 20:00 órától ismét. A kollégisták között tehát maximum 3-4 órás médiafogyasztás lehetséges, míg a bejárók és helyben lakók között ez sokkal hosszabb időintervallum is lehet. (Egy kirívó esetben 11 órára rúgó médiahasználatot mutat a napló – az egyik gimnazista fiú iskola után hazaérve bekapcsolta a televíziót, s egészen este 11-ig megszakítás nélkül különböző médiumokkal „múlatta az időt”.) A kollégisták jellemzően a 3-4 órás rendelkezésre álló időkeret töredékét fordítják médiahasználatra, amennyiben a használatot aktív használatként értelmezzük. (Ennek részletei azonban csak az interjúkból

derülnek ki – a szabadidőt, kimenőt inkább együtt töltik, a várost járva. Ekkor a médiahasználatot jellemzően a háttértevékenységként folytatott közös zenehallgatás jelenti.)

Az órákban mérhető médiahasználat keretei között több esetben nem értelmezhető a telefonálás, amely folyamatosan a diákoknál van „reggeltől estig” és „bárhol” használják, rápillantanak, ellenőrzik híváslistájukat, üzeneteiket, facebook-értesítőiket.

(Q2. Q3. Q4.) A nap során használt médiumok összesítése is megerősíti az előzetes feltevést, miszerint a diákok leggyakrabban, legnagyobb számban telefonjukat használják – a telefon vagy mobil használatát kivétel nélkül mindenki megemlíti (22 fő). A következő legmagasabb említést a televíziónál találjuk (12 fő), majd a laptop, számítógép, pc következik. (E három megjelölés valamelyike összesen 8 naplóban fordul elő. Laptopot 3 fő említ, ez azt jelenti, hogy a 22 fős mintából 3 diáknak van saját laptopja). Ide számolhatjuk még az internet említését (4 fő) – amely esetében látnunk kell, hogy amikor a diákok csak „internetet” sorolnak fel eszközként, ott vagy a számítógép vagy a telefonon internetezés helyett említik, ráadásul nem egyértelmű, hogy iskolai vagy saját gépről beszélnek-e. Van rá példa, hogy filmnézést (2) említenek az eszközök között. Ezzel kapcsolatban nem dönthető el egyértelműen, hogy laptopon, számítógépen vagy televízióban nézett filmre gondolnak-e.

Több diáknál megjelenik a könyv említése (5 fő), de mint médiahasználat, illetve médiafogalom szempontjából releváns kategória csak egy esetben értelmezhető (az egyik szakiskolás fiú számol be arról, hogy szabadidejében szívesen olvas). A másik négy esetben az iskolai órák alatt használt tankönyvekről írnak. A könyvvel azonos számban (5 fő) említenek plakátot (a szakiskolások) – ez azzal magyarázható, hogy az interjúk idején zajlott az iskolában a diákigazgató-választás, ahol elsődlegesen a plakátolás eszközével éltek a jelöltek. Kérdés, hogy egy szokásos hétköznapi életbe jutott volna-e a diákoknak megemlíteni a plakátot, mint információhordó eszközt. Az elemzői meglátás az, hogy az egyszerű szórólapok, plakátok a Z-generációs fiatalokat az interaktivitás hiányában már kevésbé képesek megszólítani. Igaz, hogy mind a naplóban, mind az interjúk során találtunk egy-két példát arra vonatkozóan, hogy diszkók, bulik, koncertek időpontját, helyszínét nézik a buszmegállóban elhelyezett plakátokon. (Kérdés, hogy ez mennyire „kisvárosi” példa, illetve, hogy ugyanezek a rendezvényhirdetések megjelennek-e esetleg a virtuális térben.) Egyetlen olyan kivételt találunk, ahol az egyik gimnazista lány nem csupán felületesen említ meg plakátot, hanem komolyabb reflexív tartalommal. Egy véradásra buzdító plakát láttán fogalmazza meg:

„gondolkodtam rajta, ha felnőttem leszek, én is fogok vért adni, mert a szüleim is adnak.” (Petra)

Csekély számban, összesen 4 esetben olvashatunk rádióhallgatásról, kivétel nélkül szakiskolás fiúk naplóiban. Itt az a magyarázat, hogy az iskola fiúkollégiumában az ébresztőt nem csengő, hanem rádióhálózat jelzi, amely azonos időpontban, azonos csatornán szólal meg minden reggel. (Később az interjúkból derül ki, hogy lehetőségük van „megszavazni”, az ügyeletes tanárral megbeszélni, hogy melyik csatornára kelnének szívesen.) Elenyésző számban találunk említést újságról (2 fő), újságotvasásról, illetve csupán egy-egy naplóban kerül elő az mp3 (1), a csengő (1), a szórólap (1) és a karóra (1) mint eszköz.

Érdeemes egy gondolat erejéig elidőzni az említett eszközök súlyozott számánál – ha ugyanis figyelembe vesszük minden eszköz minden újabb említését, akkor még erőteljesebben látható a telefon preferenciája. Összesen (47) alkalommal fordul elő a naplókban telefonhasználatra történő utalás. Ettől lényegesen lemaradva, 16 említéssel találjuk meg a tévét, majd 16 említéssel a számítógépet (a korábbi összevonást alkalmazva, ideértve a laptop és pc említését is). Ezek a számok azt mutatják, hogy a telefon az, ami időről-időre előkerül a nap folyamán, a televízió és a számítógép pedig kétszer-háromszor. Jellemző, hogy ahol van a kollégiumban saját laptopja a diákoknak, ott még iskolába indulás előtt bekapcsolják, illetve rögtön az órák után visszaérve, illetve este lefekvés előtt is a laptop használata az utolsó program. A tévézés alapvetően két sávban történik – egyszer iskolából haza-, illetve kollégiumba visszaérve, kora délután 14:00-16:00 óra között, illetve egyszer este a 20:00 órás sávban.

(Q5.) (Q6.) (Q7.) Pusztán a naplók alapján nem kapunk releváns információkat az aktív médiahasználat, a háttér médiahasználat, illetve a multitasking tevékenységek gyakoriságáról, azok értelmezéséről. Az eszközhasználattal kapcsolatban leírtak azt sugallják, hogy – egy-egy kivételtől eltekintve – aktív médiahasználatról van szó. Mivel - ahogy a módszertani problémáknál tárgyaltuk - a roma diákok naplózása nagyon vázlatos, egy-egy gondolatra, mondatra szorítkozó, így árnyalt fogalmat az eszközhasználatról pusztán az írások alapján nem alkothatunk.

Ahogy a fenti számok is mutatják, a legfontosabb, legtöbbet használt eszköz a telefon – azon keresztül mennek fel az internetre, elsősorban a Facebookra, játszanak játékokat – „*tanulás előtt kikapcsolok*” (Balázs), hallgatnak zenét. Az állandó használat természetesen konfliktusokat is szül – elsősorban az iskolában. A tanárok általában kevésbé tolerálják (az interjúk elemzésénél említjük, hogy mind a gimnáziumban, mind Siklóson nagyon szigorúan

veszik) az órai telefonhasználatot. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy találunk a naplókban „telefonetiketthez” köthető bejegyzést is.

„Nyugodt vagyok, hogy bekapcsoltam a rezgést és nem csörög majd az órán.” (Balázs)

A zenehallgatás az egyik legfontosabb telefonhoz köthető tevékenység, ami szintén minden kérdezettnél megjelent. Ez feltehetőleg egyrészt azzal magyarázható, hogy a zenehallgatás nem jelent költséget, másrészt kiváló háttére a csoportos tevékenységeknek. A naplók alapján is kiderül (s az interjúk alapján később még nyomatékosabbá válik), hogy a diákok – az interjúk alapján legkevésbé a gimnazisták – minden helyzetben, szinte folyamatosan zenét hallgatnak. Az iskolában órai szünetekben és tanulószobán is, de egy-egy bátor renitens fülhallgatóval óra alatt is.

Sajátos példája az aktív eszközhasználatnak a telefon ébresztőfunkciójának alkalmazása – ezt kivétel nélkül minden diák használja. Azok a szakiskolás fiúk is, akiket egyébként a kollégiumban közös ébresztő, a rádió kelt. (A rádióra kelő fiúknál találjuk az egyetlen egyértelmű megjelenését a naplókban a háttér médiahasználatnak. A reggeli készülődés, öltözés, fogmosás alatt hallgatják a rádiót – a zenét, a híreket.)

Szintén sajátos példaként kezelhetjük a tömegközlekedés közben megvalósuló telefon-, illetve mp3 használatot. Bár a naplók alapján nem, viszont az interjúk nyomán körvonalazódik, hogy hány esetben van háttérhasználatról szó – amikor beszélgetés közben játszanak vagy zenét hallgatnak, illetve hány esetben a saját világukban zárkózásként, individuális, aktív használatként értelmezhetjük ugyanezeket a tevékenységeket (az arány körülbelül fele-fele).

Multitasking említésére két alkalommal találunk példát: az egyik szakiskolás fiú ír arról, hogy a laptopján egyszerre hallgat zenét és facebookozik; az egyik gimnazista fiú pedig a tévé és a számítógép párhuzamos használatáról ír.

A naplók nyomán rekonstruálva mondhatjuk, a diákok aktív médiahasználati tevékenységeként elsődlegesen az internethasználat jelenik meg – olvashatunk több internetes oldalról, melyeket használnak (youtube, facebook, ncore, ask.fm, msn, twitter, chat). Azt láthatjuk, hogy sokkal kevesebb oldalt látogatnak, mint az általános mintában megkérdezett fiatalok, illetve sokkal kevésbé körvonalazzák az ott végzett tevékenységet. Unaloműzés, hangulat feldobása, kapcsolattartás, többnyire ilyen általánosságokat olvashatunk a tevékenységhez köthető indoklásnál, illetve emocionális értelmezésnél.

„Teljen az idő, és kapcsolatot tartsak az ismerősökkel.” (Balázs)

Sajátos példát jelent az „ismerkedés”, „csajozás”. (Érdekes, hogy épp a legfiatalabb korosztályban, a 13-14 éves általános iskolás fiúknál jelenik meg az ismerkedés, csajozás mint internetes tevékenység. Ez feltehetően egyezményes „hősies” tevékenység lehet ebben a csoportban, illetve elképzelhető, hogy „poénból” egymásról másolták a választ a közös kitöltés alatt. A felvállalt „csajozós” szerep paradoxona, egyúttal a virtuális identitás könnyen változhatóságának illusztrációja, hogy az interjúk során ezek a fiúk azt állították, hogy nekik nem az interneten kell ismerkedni, mert „élőben” is elég bátrak.)

A Z generáció facebookos aktivitása, kötődése még a roma diákok szűkszavú naplói alapján is egyértelmű: igaz, 3 diák egyáltalán nem említi a Facebookot, de mindenki más (tehát összesen 19 fő) igen. A minta több mint harmada (8 fő) egyszer, több mint negyede (6 fő) kétszer, s egy fő háromszor említi. Az egyik naplóbejegyzés („*Megnézem reggel a Facebookom, hogy biztos legyek benne, este nem szakadt-e félbe egy beszélgetés*” Lali, g.) mutatja, hogy a Facebook átveszi/átvette a korábbi sms-ezés szerepét, a „hangtalan”, és – fontos szempont – ingyenes beszélgetéseket a diákok elsősorban Facebookon bonyolítják. Az egyik általános iskolás fiú a kommentjéhez írja: „*sok ismerősöm legyen*”. Rövid bejegyzésével az egyik legfontosabb problematikát hozza be az elemzés diskurzusába, hisz a Z generáció online közösségi aktivitásával kapcsolatban gyakran felmerülő kérdés, hogy az ottani társas létezés mennyire öncélú. A fiú kommentje azt sugallja, hogy az ő esetében itt valóban a barátok, pontosabban a számok növelése az önmagáért való cél, nem a társas tevékenység maga.

A tévézés, bár szám szerint sokaknál és sokszor előfordul (16 alkalommal), de a tevékenységről, az ahhoz való viszonyról keveset tudunk meg. Van olyan komment, amely az esetlegességet hangsúlyozza – tehát nem adott, kedvenc műsort várva ül a diák a tévé elé („*unatkoztam, ezért bekapcsoltam picit, de nem is baj, mert jó műsor ment*” Andi). Konkrét műsort, illetve csatornát is csupán egyet-egyét említenek (Comedy Central, Cobra 11, Éjjel-nappal Budapest – utóbbi a naplókban egyetlen alkalommal szerepel, míg az interjúk tanúsága szerint két kivétellel minden diák nézi ezt a valóságshow-t). Találunk arra is példát, hogy „zenelejátszóként” használják a tévét – iskolába indulás előtt zenét hallgat rajta az egyik fiú. Azoknál a diákoknál, akiknek van laptopjuk, számítógépük, a laptop részben átveszi a televízió szerepét – letöltést indítanak el délutáni tevékenységük közben, hogy este filmet nézhessenek.

(Q8.) Tudományhoz és ismeretterjesztéshez csupán összesen 6 említés köthető – mindegyik iskolatípus diákjai között 2-2-2 ilyen jellegű bejegyzést találunk. Eszköz oldalról nézve: könyvhöz, rádióhoz, filmhez és internethez kötődően fogalmazódik meg ez a tevékenység, illetve igény: a tévé- és rádióhíradó nézése, hallgatása esetében, hogy „*többet tudjak a nagyvilág dolgairól*”; „*tudjam, hogy mi van a világban*”, „*informált legyek*”, „*tudásbővítés*”; „*az épp aktuális események*” követése interneten. A megkérdezett roma fiatalok „legidősebbjei”, a 25 és a 20 éves fiú az, akiknél a bejegyzések is sugallják, ami később az interjúk nyomán válik egyértelművé, hogy ők már sokkal megfontoltabban, a világ dolgai felé nyitottan, felnőtt módon gondolkodva közelítenek a kommunikációs eszközök és médiahasználat témájához.

(Q9. Q10. Q11.) A médiahasználatban reflexiók, tanulságok, tervezett változások egyáltalán nem jelennek meg a naplókban.

(Q12.) Ugyancsak hiányoznak a roma diákok naplójából a médiumfogalomhoz köthető reflexiók. A reflexivitás, ahogy többször hangsúlyoztuk, egyébként sem jellemző a roma diákok naplóira. A naplókban, ahogy az általános mintában is, a médiumfogalom, illetve kommunikációs eszköz fogalmának kitágított értelmezésével találkozunk, hisz egy-egy esetben a csengő vagy épp a karóra is megjelenik a felsorolt eszközök között.

(Q13. Q14.) Az altruizmus fogalmához köthető bejegyzéseket sem találunk a médianaplókban. Bár annak gyakorlatára az interjúk nyomán is kevés példát hallottunk, mivel a gimnazistákat leszámítva, a másik két iskolában alapvetően nem használják az internetet – Facebookot – egymás segítésére. Extrém médiahasználatra sem találunk példát a bejegyzések között.

(Q15.) A roma minta bejegyzései nyomán nem ismerünk meg olyan sokféle médiahasználati terepet, mint amilyen az általános minta alapján rekonstruálható. Ebben a mintában fő színterek: otthon (14 fő említi), iskola (11 fő), kollégium (9 fő), utca (7 fő), busz (2 fő), bárhol (3 fő). Az otthon, az iskola, a kollégium itt értelmezésre váró gyűjtőfogalommá válik – konkretizálás hiányában az elemzés számára rejtve maradnak a médiahasználat szempontjából releváns részletek: vajon az otthon közösségi terében – konyhában, ebédlőben, esetleg nappaliban -, a szülők szobájában vagy épp a diák saját szobájában, a gyerekszobában találjuk-e a használt számítógépet vagy nézett televíziót. Ugyanez a kérdés merül fel az iskolával és a kollégiummal kapcsolatban – fontos volna tudni, hogy adott médiahasználat az iskola előteréhez, udvarhoz, folyosóhoz, osztályteremhez; a kollégium közös teréhez vagy a

saját szobához köthető. (Ezekre a kérdésekre bizonyos pontig ismét az interjúk nyomán kapunk választ.)

4. A roma diákokkal készített interjúk tartalomelemzése

A roma diákokkal készített interjúkat is a fent már ismertetett tizennégy témakör, illetve súlypont mentén elemeztük, kiegészítve 15. szempontként a „romatematikával”. Az elemzésbe beemeltük azokat bevezetőben már jelzett kiegészítő kérdéseket is, amelyek részben módosították ugyan a vezérfonalat, de tematikájuknál fogva az általános tartalomelemzési szempontok közé simulnak. (Iskolai, hétközi és hétvégi médiumhasználat különbségei; a médiumhasználat közösségi, illetve individuális volta; generációs probléma; a viselkedés változása online közegben, virtuális és személyes kapcsolatok viszonyrendszere)

A médiumhasználat időtartama tekintetében a roma mintánál is érvényesülnek az általános mintára jellemző tendenciák: a háttér médiumhasználat mint meghatározó médiumhasználati tevékenység „elfedi” a kérdezettek elől saját médiumhasználatuk tényleges mennyiségét, ezért a diákok a válaszadáskor rendszeresen alábecsülik a különböző médiumokkal töltött időt. Szerepet játszhat ezen kívül a viszonylag alacsony, napi átlagos 3-4, 2-3 vagy még kevesebbre órára saccolt médiafogyasztásban a megfelelni akarás, hogy tisztában vannak vele, ez az időkeret még nem jelent kiugróan magas médiafogyasztást.

A médiumhasználat időtartama tekintetében a roma mintánál is érvényesülnek az általános mintára jellemző tendenciák: a háttér médiumhasználat mint meghatározó médiumhasználati tevékenység „elfedi” a megkérdezettek elől saját médiumhasználatuk tényleges mennyiségét, ezért a diákok a válaszadáskor rendszeresen alábecsülik a különböző médiumokkal töltött időt. Szerepet játszhat ezen kívül a viszonylag alacsony, napi átlagos 3-4, 2-3 vagy még kevesebbre órára saccolt médiafogyasztásban a megfelelni akarás, az, hogy tisztában vannak vele, ez az időkeret még nem jelent kiugróan magas médiumhasználatot.

„-Heti átlagban mennyit töltesz tévénézéssel?

-Nem tudom, 1-2 óra, nem sok.” (Renáta)

„Zenehallgatás 10-20 perc. Nem szoktam annyira. Nem szeretem annyira. [...]Tévé mondjuk 1 óra, fél óra egy nap.” (Balázs)

Az általános mintába tartozó diákok több naplója, illetve interjúja arról tanúskodik, hogy a kérdezettek nagyon precízen még a percekkel is próbáltak elszámolni – megemlítenek, összeadnak olyan eseteket is, amikor épp csak belepillantanak postaládájukba vagy ellenőrzik híváslistájukat. Ez a tendencia a roma almintában egyáltalán nem érvényesül – ehelyett hol

nagyvonalú becslések, hol óvatos saccolások jelennek meg az interjúk szövegében, s napi 3-4 óránál jellemzően nem mondanak nagyobb számokat az adatközlők.

A roma alminta iskolák szerinti csoportjaiban egymáshoz képest is számottevő különbségeket találunk:

A kisvárosi gimnázium diákjainak médiahasználata – egy-két kivételtől eltekintve – fegyelmezettebb. Kevesebb időt töltenek médiahasználattal, nemcsak a kollégisták, de a bejárók és helyben lakók is. Tudatosabban viszonyulnak médiahasználatukhoz – a telefonhasználatban például nemcsak az iskola korlátozza őket, de többen számolnak be arról, hogy nem viszik magukkal telefonjukat, okostelefonjukat, illetve nem használják, nem nézegetik tanítás közben. A jobb tanulóknál több esetben még erőteljesebb a tudatosság, hogy másra fordítsák az időt, nem akarnak „függők” lenni.

Az interjúkból nem derül ki, de a tanárokkal folytatott beszélgetések rávilágítanak, hogy az órai telefonhasználatért a gimnáziumban akár szaktanári is járhat a diáknak. Ez a komoly szankció azonban szóba sem került a gimnazista diákok beszámolóiban, valószínűleg azért, mivel nem szegték meg a normát és nem találtak közvetlenül ezzel a büntetéssel. Kiugró médiahasználatról tőlük nem hallunk – a kora délutántól késő estig tartó folyamatos médiahasználat – tévézés, telefonhasználat, internetezés, számítógépes játék, filmnézés – egyetlen esetben fordul el, s csupán a médianaplók alapján jelenik meg. (Ugyanaz a fiú szóban arról számol be, hogy általában 2-3 órát tölt a gépekkel, s szívesen tölti az idejét a szabadban, barátaival.)

A szakiskolás diákok médiahasználatának inkább az eszközök hiánya, illetve a személyes preferenciák szabnak gátat: a gyerekeknél lévő készülékekkel nem lehet internetezni, facebookozni vagy csupán korlátozott lehetőségekkel. (Csupán egyetlen diák beszél arról, hogy van okostelefonja.) Bár a tanulószoba időszaka itt is korlátozza a diákokat, de komoly szankciók nem járnak a telefonhasználatért, a beszámolók szerint többen tanórák, illetve tanulószoba alatt is használják azt, elsősorban a Facebook-üzenetek ellenőrzésére. A délutáni szabadidőt azonban inkább a városban sétálva, együtt töltik – bár gyakran közösen zenét hallgatva -, mint a számítógép-teremben a kollégiumban. Ahogy a médianaplók elemzésénél tapasztaltuk - s ez visszaköszön az interjúk során is -, a szakiskolák fiúk a teljes mintához képest gyakrabban hallgatnak rádiót, mivel a közös ébresztő alatt „rákényszerülnek”. Ez egyúttal szocializálja is őket rádióhallgatóvá, s többen napközben vagy este is hallgatnak

rádiót - így lesznek kedvenc rádió csatornáik, műsoraik, amit szívesen meghallgatnak, igényük lesz, hogy meghallgassák a híreket.

„Iskolaidőben ritka, ha felmegyek, max egy tíz percre. Annyira nem tud érdekelni, hogy most meghívott erre a játékra... Nem. Ha a barátnőmmel beszélek otthon, akkor 2 óra sem. Mert elfáradok. Ha gépezésről lenne szó... van, amikor elkezdem este 8 órakor és éjjeli 3 óráig YouTube-on. Lassabban tölt be, megszakad a kapcsolat stb. De a Facebookról van szó, nagyon keveset vagyok fönn. Meg hát azért tudom, hogy mindjárt 4 óra, itt van a tanulószoba. Van, amikor fél 3-kor végzek, mint mai is [...], elmegyek föl ebédelni, hű 3 óra és utána nem. Esetleg este fölmegyek, de akkor sem maradok.” (Balázs)

A leghosszabb, leggyakoribb használat a telefontal kapcsolatban jellemző, ahogy a naplók elemzésénél is kiderült. Ez a szakiskolában több diáknál „nonstop” médiumhasználatot jelent, mivel állandóan ellenőrzik Facebookra jött értesítéseiket, illetve zenét hallgatnak.

„De negyed 8-kor elindulunk föl reggelizni, és akkor ott is facebookozom. És egész nap.” (Renáta)

„[Telefon használata] Kora reggeltől éjszakáig folyamatosan.” (Balázs)

„Napi 3 óra zenét meghallgatok.” (Krisztián)

A siklói általános iskolások beszámolóí alapján elmondható, hogy ezek a diákok a legszegényebbek az interjúalanyok közül, az eszközhasználatot befolyásolja, hogy telefonjukat csak kevés pénzzel tudják feltölteni, a netet többségében nem tudják előfizetni- A géphasználat az iskolában nagyon korlátozott – számítógépet elsősorban csak informatika óra keretében használhatnak.

Míg a tamásiak többen inkább telefonjukról interneteznek, mert az iskolai gépek lassúbbak, nehezebben hozzáférhetőek, s telefonjukon él az internetcsomag, addig anyagi források hiányában a siklói gyerekek több esetben inkább az iskola gépét használják internetezésre is.

„Facebookozni az iskolában szoktam [iskolai gépen], meg haveroknál internetezni.” (Balázs)

A telefonhasználatot az általános iskolában órán szigorúan tiltják. A legenyhébb esetben a nap végéig elveszik attól a telefont, akit használaton tetten érnek, sőt akár a hónap vagy a félév végéig tartó „elkobzás” is lehet az órai telefonhasználat szankciója. Ellentétben a gimnazistákkal, itt kivétel nélkül minden diák beszámol arról, hogy hosszabb-rövidebb időre elvették már a telefonját. A diákoknak csupán mintegy harmada beszél az otthoni számítógép vagy laptop használatáról. S ezekben az esetekben a használt gép az egyetlen számítógépe a családnak – a szülők jellemzően nem használják, a testvéreknek nincs külön gépük, a háztartásban lévő egyetlen gépet közösen használják. Az itteni diákoktól hallottunk olyan

példákat, hogy többen késő délutánig, estig a városban, ismerőseikkel csavarognak, hiányzik a törődő szülői felügyelet, amely számon kérné időbeosztásukat.

Mindhárom iskolatípusban azt támasztják alá a beszámolók, hogy a diákok hétvégén több időt töltenek médiahasználattal – értelemszerűen ekkor nem érvényesül az iskolai, kollégiumi korlátozás.

„-A hét végén mennyi az, amit elmész haverokkal?

-Jóformán egész nap.” (Balázs)

„ [kollégiumban, tévézés] Többen is leültünk, végignéztük a filmet és utána megbeszéltük, hogy miről is van szó. [...] Amit töltök veled, a filmnézés max. 3 óra. Ha hazamegyek pénteken, akkor fél 5-től, ha nem kell segíteni, mondjuk fél 10-ig. Max. 10, fél 11, míg megy a Zöld íjász. Hétvégénként sokkal többet szoktam, amellet, hogy segítsek. Vasalás közben is.” (Balázs)

A nap során használt médiumok alapvetően ugyanazt a tendenciát mutatják, ami a naplók alapján kirajzolódott: a legtöbben, leggyakrabban a telefont használják, ezt követi a televízió és az internet-számítógép-használat, majd a rádió. Ahogy a naplókban, úgy a beszélgetésekben is csupán egy-egy alkalommal utalnak egyéb médiumokra – könyvre, plakátra, újságra, szórólapra, mp3, mp4 lejátszóra. Utóbbiakat maguktól szinte egyáltalán nem említik, csak rákérdezést követően, ami megerősíti azt a benyomást, hogy ezek a médiumok sokkal kevésbé vannak jelen használati palettájukon, épp ezért gondolkodásukban is ritkábban jelennek meg.

A médianaplóhoz képest az eltérés elsősorban abban mutatkozik meg, hogy tovább árnyalják a kategóriákat – felsorolnak olyan gépeket, kiegészítőket, eszközöket, amelyek nem kerültek említésre a naplózásakor. A számítógéphez köthető, hogy beszélnek pendrive-ról, kiírt dvd-ről, házimozirendszeréről, letöltött filmekről. Nagyobb számban említenek online játékokat, amelyeket játszanak, weboldalakat, amelyekre fellépnek az interneten.

A legritkábban, legkevesebbet használt médiumok nehezebben körvonalazhatók, hiszen azok, amelyeket maguktól említenek az adatközlők, általában a gyakrabban használt eszközök közé tartoznak számukra.

A kifejezett rákérdezés nyomán – mely eszközöket használja a legkevesebbet – többször zavart hallgatás volt a válasz, a válaszadók nem tudták értelmezni, hogy milyen eszköz az, amit nem használnak. A példák felemlítése nyomán – mp3, mp4, szórólapok, plakátok – sikerült értékelhető válaszokat szerezni.

A feleletek azt mutatják, hogy vannak olyan kommunikációs és médiaeszközök, amelyek egy időszakban kitüntetett szereppel bírtak a diákok számára, de a trendek, a divat változása, illetve a technikai fejlődés nyomán mára már egyáltalán nem, vagy csak kevéssé használják azokat.

Mp3, mp4 lejátszója szinte mindenkinek van, de csupán egy-egy diák használja továbbra is. Az mp3, mp4 népszerűsége idején a telefonok még nem voltak alkalmasak több zeneszám tárolására, film lejátszására. A technika változása azonban lehetővé teszi, hogy ne kelljen további eszközöket magukkal vinni, ha zenét szeretnének hallgatni.

Az mp3 lejátszót a bejárók használják gyakrabban, akik attól tartanak, hogy a buszozás alatti zenehallgatástól telefonjuk lemerülne, s emiatt később nem tudnának telefonálni, internetezni, facebookozni telefonjukról.

„[Mit használasz legkevesebbszer, mint a leggyakrabban?] Az MP3-at a legkevesebbszer és a telefont a leggyakrabban. [...] Ha a telefonom nagyon le van merülve, akkor átteszem mp3-ba, és azon hallgatom a zenét buszon. Nagyon nem használok ilyeneket.” (Krisztián)

Érdeemes itt megemlíteni az sms-küldési szokások változását: ha az sms-t nem pusztán telefonfunkciót tekintjük, hanem fogalmát tág értelemben használjuk, akkor kezelhetjük médiumként. A diákok – egyetlen kivételtől eltekintve – egyáltalán nem beszélnek sms-írásról, s a kifejezett rákérdezés nyomán bevallják, hogy már nem szeretik használni, illetve ritkán használják, hisz technikailag nehezebb, illetve az ingyenes facebook-üzengetéssel ellentétben pénzbe kerül.

„Régen, amikor a régi telefonom volt és nem volt Facebookom sem, akkor nagyon sokat sms-eztem. Le is ment a pénzem emiatt. Mostanában nem.” (Renáta)

„Nem tudom, mennyire vetted észre, de ellustulnak az emberek. Ezekben a telefonokban, ami nekem van most, ellustulnak az emberek. Én a gép billentyűzetén trrr... Az érintőképernyősön sokat szoktam írni meg a gépen, de a régi nyomógombos helyett sokkal előnyösebb, ha írok egy e-mailt, mert úgy gyorsabb. Akár körlevélben, akár Excel-táblázatban, sokkal gyorsabb, ha internet.” (Balázs)

Csupán egyetlen fiú beszélt magától sms-küldésről – az a gimnazista, aki egyelőre nem regisztrált Facebookra:

„Itt a kollégiumban csak telefon van, tévét nem nézek a kollégiumban, de mondjuk otthon sem, tévét, azt egyáltalán nem nézek. Gépen, amit filmet, azt megnézek, azt gépen. Tévét ... nem tudja lekötni a figyelmemet. Nézek filmet, ha kell valamit segíteni otthon, akkor dolgozok, tanulok.” (Krisztián)

A kollégisták korlátozott napirendjük, eszköz-hozzáférésük miatt számottevően kevesebbszer és kevesebbet néznek tévét, mint bejáró, helyben lakó társaik. Így, bár az összesített

számadatokat figyelembe véve a televízió a diákok életében továbbra is vezető pozícióba van – a kollégisták többsége is legalább heti 1-2, de akad, aki napi 1-2 alkalommal tévé elé ül, de úgy élik meg, hogy keveset használják ezt a médiumot.

„Tévézni, mondhatni, egyáltalán nem szoktam itt. Internetezni megint csak a barátom, meg mikor nincs itt, akkor szoktam lejönni egy fél órára, órára. De mostanában nem sokat szoktam. Otthon sokat tévézek, főleg pénteken, mikor hazaérek fáradtan.” (Andi)

Bár az internet- és számítógép-használat ugyancsak dobogós helyen szerepel az összesített adatok között, de azok, akiknek van a telefonjukon internet-használati csomag, inkább lemondanak a nagyobb gépek – az iskolában, kollégiumban körülményesebben, nehezebben hozzáférhető gépek - használatáról, mivel kényelmesebb a telefont használni (s ahhoz nem kell kinyitítani a géptermet, ismét tanári felügyelet alatt ülni – ezek az érvek is a kényelmi szempontot támogatják).

„Ha nagyon unatkozom. Nagy ritkán, ha bemegyek a gépterembe, egy hónapban, talán ha 2 napon, ha bemegyek. Nem sokat szoktam netezni. Nincs is nagyon időm rá.” (Mariann)

Nagyon erőteljes az eltérés a két tamási iskola diákjai és a siklósi diákok között: utóbbiak esetében - mint arra már utaltunk - érzékelhetően kevesebb anyagi lehetőség áll rendelkezésre, a telefonok többször hagyományos nyomógombos telefonok, többnyire nem érintőképernyősek (még kevésbé okostelefonok) – s a diákok egy részének arra sincs lehetősége, hogy tamásiaknál általánosnak számító 1000 forintos internetcsomagot használja telefonján.

A technika és a trend változása jelentős a számítógépes játékok esetében. Különösen a fiúk számolnak be többen arról, hogy életük korábbi, „fiatalabb” éveiben rákaptak egy játékra, amit játszottak egy időszakban, de később elvesztette varázsát (említik például a Call of Duty vagy a NeedforSpeed játékszériákat).

A kisvárosi léttel függhet össze, hogy bár generációs, illetve vizuális igényeik szerint alapvetően kevés figyelmet fordítanak szórólapokra, plakátokra, az interaktivitást nélkülöző médiumok nem kerülhetnek igazán érdeklődésük homlokterébe, de ha egy-egy koncertről, buliról a buszmegállóban vagy a városban máshol kirakott plakátokról szereznek tudomást, tájékoztatják egymást.

„Volt, hogy elolvastam. Nem nagyon foglalkozom vele, mert ... elolvasom, mert meglátom, de nem foglalkozom vele. Az utcán meglátok egyet, pl. kockát ábrázol. Odamegyek, mert leköt, de nem nagyon foglalkozom vele. Lehet, hogy megemlítem másnak, hogy az így volt, mert ha tudom, hogy valakit érdekel, akkor úgy elmondom, de magamat ... nem.” (Renáta)

5. Médiahasználat

5.1. Aktív médiahasználat

A roma almintában – szemben az általános mintaként vizsgált középiskolás és egyetemista csoporttal – kevéssé tudatosan közelítenek a diákok médiahasználatukhoz, s ez egyúttal azt is jelenti, hogy nem preferencia számukra, hogy aktív médiahasználatot folytassanak, illetve nem lényeges számukra, hogy tevékenységüket aktív médiahasználatként kommunikálják.

(Magát az „aktív médiahasználat” fogalmát csak elemzési keretként alkalmazhatjuk. Interjúk közegben a diákok számára ezt olyan tevékenységként írtuk körül, amely „kizárólagos eszközhasználatot” jelent, ahol „kizárólagosan az eszközre figyelve, mással nem foglalkozva” használ egy médiumot – így vált a nehezen értelmezhető aktív médiahasználat a diákok számára megfoghatóvá.)

Egy-egy adatközlő – az okosabb, jobb tanuló, esetleg jobb anyagi háttérből származó néhány diák – esetében azt látjuk, hogy képes reflexíven értelmezni az aktív médiahasználat kontra háttér médiahasználat kérdését, s presztízskérdéssé válik számára, hogy ő tudatosan, elsődlegesen az adott médiaeszközre fókuszálva használja azt.

A diákok nagy többségénél ez a különbségtétel nem jelenik meg – sem a reflexió szintjén, sem a tényleges tevékenység szintjén. Néhány esetben gimnazista és szakiskolás fogalmazza meg, hogy a számítógéppel kizárólagosan foglalkoznak – házi feladatot készítve, esetleg filmet nézve, zenét hallgatva vagy online játékot játszva.

Elkötelezett aktív médiahasználatra épp az online, illetve egyéb számítógépes játékok köréből érkezik több példa – az egyik gimnazista fiú saját magáról meséli, hogy egy időben képes volt napokon-heteken át egy játékot a nap nagy részében játszva „kockulni”, illetve egy ismerőséről meséli, hogy nem lehetett elhívni a játék mellől, kivonni a virtuális térből.

„Szlenggel élve, nagyon bele tudok kockulni. Bár nagyon ritka az a játék, ami úgy megfog, hogy azzal órákig, napokig, hetekig... [...] Engem soha nem kellett kiküldeni, mentem én magamtól. De másokon látom, hogy játszik [számítógépes játékon], odamegyek, hogy gyere, menjünk ki. Jó, csak várj még egy picit. Két óra múlva odamegyek, és még mindig, jó, várj még egy picit. [...] Koleszben nem. Amúgy sincsenek olyan gépek, amelyen ez menne, de amúgy sem. Ezt inkább otthon látom ilyen baráti körben.” (Ricsi)

Az interjúk azt sugallják, mintha a roma fiatalok számára a médiahasználat jellemzően háttértevékenység, vagy legalább is „párhuzamos tevékenység” volna, amely mindig

kiegészül a barátok, ismerősök, legjobb barátnő, haver jelenlétével. Az élmény megosztása, megbeszélése lesz az, ami igazán lényeges, nem a fókuszált tevékenység.

A számítógép, internethasználat esetében ebbe az irányba hat, hogy mivel a többségnek nincs otthoni saját gépe, ezért iskolában, kollégiumban, tehát közösségben van lehetősége azok használatára. A közös használatkor azonban az eszközök – elsősorban a televízió és a számítógépek - nem állnak rendelkezésre korlátlanul, illetve nem túl magas a technikai színvonaluk (a tévénél például hiányoznak a számukra érdekesebb csatornák, a számítógépen nem futnak el a különböző játékok), ezért könnyebb a választás, hogy a médiumhasználatról lemondva egyéb tevékenységekben keressenek kikapcsolódást.

A zenehallgatásról jellemzően csoportos tevékenységként számolnak be, ami eleve kizárja az aktív médiahasználatként értelmezést, hisz az ismerősökkel, barátokkal megélt együttlét, beszélgetés lesz a fontos ezekben a helyzetekben. Egy-egy eset van – különösen, amikor a fiatal buszon utazva vagy a városban sétálva el akarja zárni magát a külvilágtól, ilyenkor a fülhallgatós zenehallgatás individuális tevékenységgé válik.

*„Egyéni [tevékenység a zenehallgatás]. Headseten keresztül. Szeretek így néha elvonulni”
(Mariann)*

De még ez sem feltétlenül aktív médiahasználat, hiszen ahogy néhányan megfogalmazzák, ilyenkor alszanak, pihennek, vagy épp gondolkoznak.

A televízióval kapcsolatban a fent jelzett „presztízs”-funkció fordítottan működik: ahogy több példa is mutatja, a fiatalok a tévénézéssel kapcsolatban inkább azt hangsúlyozzák, hogy az számukra nem fókuszált tevékenység, nem tudatosan egy műsort kiválasztva ülnek képernyő elé, hanem kikapcsolódásként „kapcsolgatnak”, váltogatnak a csatornák között. Ez azt sugallja, hogy „ciki”, kevésbé felvállalható a televíziót elfoglaltságként választani. De több esetben megtaláljuk ezt a retorikát az internethasználat vagy épp a számítógépes játék kapcsán is. Ennek oka lehet az iskola felvilágosító tevékenysége is, mert az osztályfőnöki órák tematikájában megjelenik a túlzott médiahasználat veszélye.

Ezzel kapcsolatban is találunk ellenpéldát – amikor a család együtt ül le filmet nézni közös programként, vagy az apa-fiú meccsnézés lehet olyan program, mikor kizárólag a televízió az a médium, amivel foglalkoznak. Ez egyúttal azt mutatja, hogy a televízió akkor válhat nagyobb valószínűséggel aktív médiahasználat tárgyává, ha érték kapcsolható a televíziónézéshez.

5.2. Háttér médiahasználat

Az általános mintát jelentő két csoporthoz hasonlóan a roma almintá esetében is jellemző médiahasználati szokás, mikor a médiához nem köthető tevékenység mellett foglalkoznak – passzívabb módon – egy médiummal. A roma fiatalok esetében is többségében ugyanazok a szituációk rekonstruálhatók párhuzamos hétköznapi tevékenységként, mint az általános mintánál. A következők „háttérben” foglalkoznak valamilyen médiummal: a napi rutin (ébredés után, öltözködés, mosakodás közben), házimunka (mosogatás, vasalás), hosszabb út, helyváltoztatás közben (tömegközlekedés, sétálás), tanulás, közösségi tevékenység (barátokkal együttlét, beszélgetés, iskolai tízperces szünet) során.

A médianaplókból is kiderült, hogy a reggeli készülődésnek állandó eleme a párhuzamos médiahasználat. A szakiskolás fiúkat a közös hálózaton megszólaló rádió ébreszti, ilyenkor tehát a zenehallgatás, illetve a hírek hallgatása kíséri az iskolába indulás előtti időt. Így, bár a fiataloknak nem preferált médiuma a rádió, de az intézményi keretek rájuk „kényszerítik” a rádióhallgatást. Jellemző, hogy a hírek hallgatása szinte csak ezeknél a diákoknál jelenik meg. Ez részben életkori sajátosság - erre utal, hogy a két „nagyfiúnál”, a 25 éves Sanyinál, illetve a 20 éves Baláznál a reggeli felkelést leszámítva is megjelenik az igény a hírek hallgatására. A fiatalabbaknál hírek hallgatása csak egy-egy alkalommal nevesül.

A roma fiatalok többen beszámolnak arról, hogy fontos szerepet játszanak a háztartásban – szüleik számítanak rá, hogy hazaérve kiveszik részüket a házi munkából. Különösen jellemző ez az egyszülős családmódban, elvált szülők mellett élő diákok esetében – s ők ilyenkor a házi munka monotonitását zenehallgatással, tévé nézéssel, filmnézéssel oldják.

„De mellette például sokat segítek édesanyámnak: porszívózok, kitergetek. Közben betölt a YouTube, mert lassabban tölt be, mint a vezetékes a mobil net, akkor elmegyek és fölporszívózok. Kettő fele is tudok. Megrögzült laptop. Én nem is tudom, mi lenne velem. Nem tudom, mennyire figyelted, de ha a legtöbb gyerektől elvonnák az okostelefont, vagy a laptopot, vagy számítógépet, akkor...kész [...] Vasárnap 10 körül elkezdek vasalni, ha édesanyám főz, vagy én főzök, ő vasal. És mindjárt az van, hogy nézem a tévét. Volt úgy, hogy a DVD nem játszotta le [...] a laptopot, bedugtam a hosszabbítóra a vasalót és a laptopot és néztem. És mindig. Most már annyira tudok vasalni, hogy egy gyűrődés nem marad, még ha nem nézem, hogy mit vasalok, és akkor. Valami mindig kell, hogy szóljon. Mert tiszta furcsa lenne, ha nem.”
(Balázs)

A háttér médiahasználat egyik leggyakoribb formája a roma fiataloknál a zenehallgatás – szinte mindenhol és minden helyzetben zenét hallgatnak: Az iskolába tartva – legyen az jármű vagy gyalogos séta -, iskolai szünetben, sőt, a szakiskolások óra alatt és tanulószobán is hallgatnak zenét a telefonjukról. Mint jeleztük, a gimnazisták esetében a komoly szankciók

miatt az órai zenehallgatás egyáltalán nem fordul elő. A siklói általános iskolások e tekintetben felelőtlenebbek, s a komoly büntetések ellenére sem hagynak fel az órai telefonhasználatról.

„Ha vége van az iskolának, akkor rezgő ki. Csak akkor nyomom ki, ha jövünk tanulószobára. Elvileg ki kellene kapcsolni. Mert, hogy a kedvenc tanárnőm szavaival éljek, a telefon kikapcsolt állapotban a táskában tartandó. Én is olyan vagyok, hogy kirakom a padra és akkor, ha valakitől jött egy sms, akkor látom.” (Balázs)

„A zenét mindig kihangosítva hallgatom. [...] A suliban nem szoktam lehalkítani. [...] Tavaly elvették a telefont, ameddig a szüleim be nem jöttek érte. 1 hónapig.” (Csaba)

„Folyamatosan zenét hallgatunk. Sokkal jobb úgy felébredni. Meg, ha unatkozunk az iskolában, akkor is zenét hallgatunk, hogy jobban teljen az idő.” (Mariann)

A háttér médiahasználat, illetve az aktív médiahasználat sajátos hibridje, a fiatalok „wifi-vadász” tevékenysége. Ennek során közösen felkeresik azokat a helyeket a városban, ahol vezeték nélküli hálózatra lehet csatlakozni. Itt a közösségi tevékenység legalább olyan fontos, mint az eszközhasználat. Ez a fajta tevékenység kevésbé jellemzi a siklóiakat, bár ott is vannak olyan helyek a városban, ahol wireless fogható, de a siklói mintában több diáknak volt régebbi, internetezésre nem alkalmas telefonja, s az ottani diákok interjúi alapján ez a tevékenység – ha létezik is – de nem jelenik meg olyan relevánsan, mint a tamási – elsősorban kollégista – fiatalok esetében.

A zenehallgatás, illetve egyéb telefonhasználat, mint háttér médiahasználat valamilyen közösségi tevékenység mellett, jellemzően elfogadott, népszerű tevékenységforma. Azonban találunk kritikát is ezzel a párhuzamossággal szemben. Az egyik gimnazista lány, illetve az egyik szakiskolás lány is bosszúságát fogalmazza meg ismerőseivel szemben a túlzott telefonhasználat miatt. Véleményük szerint a baráti együttlét, a minőségi időtöltés sérül az által, hogy beszélgetés közben sem szakadnak el a telefon használatától.

„Valamikor kifejezetten zavar, hogy épp ott ülök egy barátnőmmel, beszélek hozzá, ő meg a telefontal játszik vagy internetezik. Ez valamikor zavar. [...] Hogy menjünk el beszélgetni, leülünk hárman egy padra, aztán elővesszük a telefont. Ott hagytam őket, amikor már kicsit idegesített. Ezt otthon is tudom csinálni, számítógépen, vagy bárhol.” (Livi)

„Szerintem elég gáz, mert volt már, voltam olyan társaságban, hogy ott voltunk, beszélgettünk, hülyültünk, és közben a telefont nyomkodja, és nem figyel oda. Ha ezt csinálja, az idegesítő és visszataszító.” (Renáta)

Ez a kritikai vélemény arra is rámutat, hogy amennyiben a háttértevékenység mások számára is érzékelhető, esetleg zavaró formában jelenik meg – s a hangos zenehallgatás, tévézés jellemzően ilyen tevékenység -, ott szükség van toleranciára, a közös megegyezés képességére.

„A laptopon facebookozunk, a telefonon zene megy és meg tudunk egyezni, hogy mikor melyik. Ismerjük szobatársak annyira egymást, hogy mi az, ami nem kéne.” (Balázs)

5.3. Multitasking

A multitasking, azaz a párhuzamos médiumhasználat, bár a roma fiatalok mintájában is tetten érhető, mégsem válik olyan jellemző tevékenységgé, mint az általános mintában. Ez elsődlegesen ismét azzal a többször hangsúlyozott ténnyel magyarázható, hogy a mintába került roma diákoknak sokkal kisebb arányban van saját laptopja, számítógépe, ezért a telefon jelenti számukra a leggyakrabban használt médiumot. A telefon azonban – méreténél, kialakításánál, technikai lehetőségeinél fogva csak kevésbé engedi a különböző technikák együttes használatát; szemben a számítógéppel, lappal, ahol a képernyő megoszthatóvá tehető, egyszerre indítható el rajta zene és játék vagy épp különböző webes alkalmazások.

Több interjú is bizonyítja, hogy a multitasking tevékenységhez elengedhetetlenek a megfelelő technikai feltételek, amelyek a roma fiatalok számára csak ritkán állnak rendelkezésre, mivel az iskolai, kollégiumi gép, illetőleg az esetleg saját otthoni gépek jellemzően nem olyan magas technikai színvonalúak, hogy a párhuzamos tevékenység jól működjön. Többen beszéltek róla, hogy ha megosztják a képernyőt, esetleg párhuzamosan zenét, videót szeretnének hallgatni, nézni, az a gép lefagyásához vezet, de a telefon és számítógép együttes használata is problémás lehet, ha régebbi vagy kevésbé jó minőségű a készülék.

„Azt úgy nem. Talán, hogy a telefonomon be vagyok jelentkezve, leülök a géphez Facebookon és még hallgatok zenét is. Nem szeretem együtt hallgatni, mert mindig besípól, nincs értelme.” (Renáta)

Az általános mintához leginkább kapcsolható, hagyományos értelemben vett – de a roma mintában kevésbé tipikus – multitasking tevékenységről csupán egy-egy példát hallunk. A gyakrabban előforduló párhuzamos tevékenységek egyike a zenehallgatás.

„A játékoknál, ha néha játszok, akkor, ha a játéknak van hangja, leveszem, és néha zenére játszok.” (Krisztián)

Érdekes, hogy az a szakiskolás fiú, akinek van laptopja, illetve a média és számítástechnika egyébként is fontos érdeklődési pont számára, s így módon azt várhatnánk, hogy számos példát említ a hagyományos multitasking tevékenységre, épp ellenkezőleg, annak kritikáját fogalmazza meg, illetve a szétaprózódó-szétszórt figyelemmel kapcsolatos tanári óvást recitálja.

„Valamire figyelek, és közben megy a zene? Mindig azt mondják a tanárok, hogy összpontosítsunk egyre. Na, most én olyan vagyok, hogy néha – néha el tud kettő felé kavarodni az ember, de ha most arról van szó, hogy hírek vannak, akkor a zene lekapcsol és csak egy fele. Vagy ha olyan van, akkor a tévé lekapcsol és zene. Ha kettő dolog is megy, akkor, ami olyan fontosabb. Hogy tudjuk, mi van a világról.” (Balázs)

A technikailag kevésbé kifinomult multitasking többször előforduló példája a televízió és telefon (telefonon játék, levelezés) együttes megjelenése. Ez azonban közösségi helyzetben, legyen szó akár iskoláról, akár családról, zavaró lehet. Fent már idéztük, hogy a tanárok korholják a diákokat a párhuzamos médiahasználatért – ami feltehetőleg részben azzal magyarázható, hogy ők maguk, idősebb generációként nincsenek hozzászokva a technikák olyan párhuzamos használatához, amely a Z generáció nemzedékébe tartozó diákok számára már természetes.

Hasonló rosszallás megjelenik esetenként a szülők részéről is, ha azt látják, hogy gyerekeik váltogatják a csatornákat, s mellette számítógépeznek, vagy a telefonnal foglalatostkodnak:

„Szülők többször megjegyzik, hogy dönts el, vagy játszol vagy tévézel.” (Zoli)

5.4. Tudománnyal és ismeretterjesztéssel kapcsolatos érdeklődés

Az általános mintában megkérdezett középiskolások és egyetemisták többsége számos tudományos és ismeretterjesztő tematikájú műsort, weboldalt néz, hallgat, esetleg interneten követ. A roma diákoknál nem érzékelhető hasonló tendencia. A tudományos-ismeretterjesztő internetes tartalmak iránt a megkérdezett fiatalok nem árultak el különösebb érdeklődést. Jellemzően nincsenek olyan tudományos tematikus oldalak, amit kiemelt figyelemmel kísérenének. A tudományos-ismeretterjesztő témakörbe tartozó tartalmakkal elsősorban továbbra is a televízióban találkozunk, s az interneten keresett tudományos tartalmak alul maradnak a mintában a televízió tudományos csatornáinak népszerűségével szemben. Sokkal többen említenek általuk nézett vagy legalább is ismert tudományos-ismeretterjesztő tematikájú televíziós csatornákat – elsősorban a Discoveryt, a National Geographicot és a ViasatHistoryt -, mint ahányan ilyen témájú internetes keresésről számolnak be.

„Hát a Discoveryt szoktam nézni ilyen téren az autószereléseknél, aztán mást nem.” (Krisztián)

Internetes tudományos-ismeretterjesztő tematikus oldalakat a mintában megkérdezett roma fiatalok nem tartanak számon. Ha ilyen jellegű kérdés felkelti figyelmüket, annak jellemzően a Google-be írva, esetleg a Wikipedián néznek utána.

„Angol órán feljött a téma, hogy kik azok a szabadkőművesek. Bementem az infoterembe este és beírtam a Google-be, hogy szabadkőműves és Wikipédián megnéztem, és be is linkeltem az angoltanárúrnőnek, hogy tessék, lehet örülni.” (Sanyi)

A gimnazisták gyakrabban, de esetenként a szakiskolások és az általános iskolások is használják az internetet tanulmányaik során órára, dolgozatra, kiselőadásra felkészüléshez, de ez koránt sem jelent számukra mindennapos praxist.

„Most volt házi dogám ételkészítésből, és netről írtam ki recepteket például. Meg a tévés dolog: mostanában otthon az én szobámban a Nat Geo Wild meg a National Geographic is. Ezeket, amiket szoktam, meg a Disney Channel, az nem maradhat el.” (Andi)

„Az informatika érettségi tárgy. Én odaülök és csinálom. Biológiából az egyik nemzeti parkról kellett írni, az aggtelekiről. Odaültem, nem volt nálam a laptop, otthon volt, odaültem és megcsináltam. Tehát már nem is tankönyvek lesznek, hanem minden a számítógépre megy rá. Anno, lehet, hogy 30 évvel ezelőtt ez nagy szenzáció volt, most is az, de akkor meg főleg.” (Balázs)

Speciális tudásbővítésként, ismeretként tarthatjuk számon azt a technikai tudást, ami számítógépek beüzemeléséhez, karbantartásához, új programok telepítéséhez szükséges. Bár általánosságban a diákok többsége tesz rá utalást, hogy vannak ilyen ismereteik, és maguk is bele szoktak vágni a számítógéppel kapcsolatos merészebb műveletekbe, de ezzel kapcsolatban kevés konkrét példát említenek. De ezzel együtt is egyértelmű, hogy büszkeség forrása – s érdemes itt a nemek szerint különbséget tenni –, különösen a fiúknál, ha nem kell ahhoz külső szakembert hívni, hogy a számítógéppel boldoguljanak.

„Internetet használlok gyakran. [...] gépekre szoktam adatokat, megnézem, hogyan tudnám frissíteni vagy valami, hogy jól belemélyedjek a gépbe.” (Krisztián)

6. Preferált kommunikációs eszközök

A továbbiakban azoknak a médiumoknak részletes elemzése következik, amelyek kiemelt szerepet töltenek be a fiatalok médiahasználati szokásaiban. A többség által legnagyobb arányban használt, s ennek nyomán itt elemzett eszközök: a használat gyakorisága alapján a diákok életében legfontosabb mobiltelefon, majd az internet-számítógép, a Facebook, végül a televízió elemzése következik.

6.1. Telefon

A tanulmány elején ismertetett számok azt mutatták, hogy a roma diákok a mobiltelefont használják a leggyakrabban, illetve a legtöbb funkcióra, mivel anyagi helyzetükre tekintettel csak elenyésző számban találkozunk a diákoknál saját tulajdonú lappal, számítógéppel.

A mobiltelefon birtoklása a digitális nemzedék számára magától értetődő – a roma fiatalok számára is -, használata végigkíséri mindennapjaikat, sok esetben a nap minden óráját is.

„Telefonra ébredek, és nem bírom ki, ha nincs mellettem.” (Mariann)

„Igen, megnézem, hogy most rajta van, mert hogy ha bármi van, tudjam felvenni. Mindjárt az az első, hogy nyitom a szekrényt, veszem ki a telefont és nézem, hogy hívtak-e.” (Balázs)

A megkérdezett 13-18 éves korosztály tagjai már 10 éves korukban megkapták első mobiltelefonjaikat. (Szemben az Y generáció mobilhasználati mintájával – egy rövid körkérdeés alapján úgy tűnik, hogy hazánkban a 30 év körüli korosztály többsége először középiskolai ballagására kapott mobiltelefont.) De már ebben az öt évet átfogó korosztályi mintában is látunk eltéréseket: a fiatalabbak, tehát a 13-14 éves általános iskolások 10 éves koruk előtt, míg az idősebbek 11-12 évesen, és van, aki általános iskolás ballagására 14 évesen kapta az első telefonját. Az első telefont kivétel nélkül a szülők veszik a diákoknak, illetve a gimnazista mintában a következő – újabb, modernebb; esetleg elveszett, elromlott mobiltelefon pótló – készüléket is. A szakiskolában, s az általános iskolás mintában többször hallhattunk arról történeteket, hogy az élelmes fiatalok – általában a fiúk – „seftelni” kezdenek használt telefonjukkal, hogy maguknak jobban tetsző, esetleg újabb készülékhez juthassanak szülői segítség nélkül. Négy-öt év alatt akár 3-4 telefon is megfordul a diákok kezén. Ők már nemcsak akkor kapnak, esetleg vesznek új telefont, ha a régi tönkrement, hanem elegendő motiváció az újításhoz, hogy megjelenik a piacon számukra szimpatikusabb, több vágyott funkcióval bíró telefon.

„Amúgy is szerettem volna egy modernebbet, amin van fényképező, meg videó, meg ilyen. Aztán azt is meguntam, mert jött a video, meg androidos cuccok, meg ilyen.” (Livi)

Annak ellenére, hogy már a magyar fiatalok számára is elérhetőek a számítógépet már-már kiváltó funkcióval és applikációkkal bíró okostelefonok, a roma fiatalok 22 fős mintájában csupán egyet-egyet találunk ezekből a készülékekből, hisz azok megvásárlása komoly anyagi terhet ró a szülőkre. Az az egy-két diák, akinek van okostelefonja, azt nagyon óvatosan kezeli – van, aki iskolába sem viszi be, nehogy elveszzen, ellopják vagy tönkremenjen. Találkozunk tudatos, kritikus médiahasználóval, aki azért nem viszi magával iskolába az okostelefonját, nehogy túlságosan „függővé” váljon. Akad, aki tart tőle, hogy az okostelefon applikációin keresztül fizetős szolgáltatást vesz igénybe.

„Tudatos, mert nem akarok ilyen függővé válni, aki 5 percenként nézegeti. Nem akarok ilyen függővé válni a telefonomtól. [Osztálytársokról:] Folyamatosan a kezükben látom a telefont. Órán, szünetben, ha nem facebookoznak, akkor fényképeznek, zenét hallgatnak. Persze, hogy jók ezek, de nagyon a hatásuk alá kerültek, szerintem.” (Livi)

„Van olyan, ami internetes és fizetős, nem szeretek. Hallottam olyat is, hogy leszedett egy számot a YouTube-ról és 100 ezerbe került. Én ezt nem szeretem. Egyedül, amit használtam egyszer a Wordot. [...]Megszerkesztettem és át tudtam húzni a gépre. És a Bluetooth. Vezetéket nem használ, hanem Bluetooth kapcsolat van a telefon és a laptop között, én azt használom.” (Balázs)

A diákok által a két legtöbbet emlegetett, legfontosabb funkció a zenelejátszás és az internetezés lehetősége. (A fiatalok médiahasználatát, ahogy már többször megfogalmazódott, meghatározza a kényelemre, egyszerűsége törekvés. Így, akinek van laptopja, számítógépe, értelemszerűen azt használja inkább netezésre, facebookozásra, hisz nagyobb a képernyő, jobban látható.)

„[Mit kell tudnia a telefontól.] Hát az internet, zenelejátszó, lényegében ennyi.” (Csaba)

„Jobban internetezésre a laptopomat használom. Esetleg a telefonon zenehallgatás, filmezés, képek nézése.” (Balázs)

„Le van némítva, ki van kapcsolva. Iskola után fülhallgatóval hallgatom. Zenehallgatásra használom”. (Krisztián)

Az internet telefonos elérhetősége megváltoztatta a diákok médiumhasználati szokásait – birtokukban kevesebbet járnak az iskola és kollégium géptermeibe. (Ez egyúttal azt is mutatja, hogy a diákok, elsősorban a szakiskolás és általános iskolás diákok többnyire csak az egyszerűbb internetes oldalakat – Facebookot, levelezőprogramokat - keresik fel, hisz más oldalak felkeresése, hosszabb, bonyolultabb tartalmak letöltése csak korlátozottan lehetséges telefonon keresztül.)

„Hát a kolesban vannak gépek. Régen sokat voltam benn, mert akkor a telefonomon nem volt Facebook, semmi, akkor sokat jártam be. A face az nagyon lassú, [a kollégiumban] inkább a telefonomon, YouTube-ozni sem lehet, mert nincsen headsetem, hogy hallgassam.” Renáta, sz.

6.2. Számítógép, internet

Az egyre „okosabbá” váló, internetezésre is alkalmas telefonok tehát abba az irányba hatnak, hogy a fiatalok kevésbé ülnek a közösségi terek számítógépei elé. Ennek ellenére a számítógép-használat, az internetezés továbbra is kitüntetett a diákok médiahasználatában – igaz, a roma mintában ez a kitüntetett szerep kevésbé érvényesül, mint az általános mintában vizsgált középiskolások és egyetemisták esetében.

Az interjúkban elmondottak szerint a roma fiatalok kevés oldalt látogatnak rendszeresen. (A rendszeresen látogatott oldalak között kiemelkedik a Facebook, a levelezőprogramok oldalai és a Youtube.) Hiányoznak a „kedvencként” beállított tematikus oldalak (helyette az alkalmankénti Google keresőmotorra alapozott keresés a jellemző).

„Milyen oldalra mész föl a Facebookon kívül? Másra nem.

Youtube? Arra esetleg.

Ott mit nézel még?Klipeket.”

„Mit szoktál megnézni a neten? Régi bokszolókat a YouTube-on.” (Csaba)

„[Legfontosabb oldalak] Egy a levelező. [citromail] Nekem eleinte, a Facebookom az a freemailre van. Nagyon lassú lett. Mondtam Levelező. Bármerre, OTP Banktól... Lényeg, hogy a Citromail-t használom. Akkor a Facebookot, a YouTube-ot, meg a letöltő program, ami olyan, meg tanügyileg a Wikipédia, vagy jobban belemerülni. Történelem versenyt csak ott kellett megcsinálni.” (Balázs)

„Néha, ha otthon vagyok, akkor a Google-n be szoktam írni a képeket, rajzokat. Azokat lerajzolom, másra nem.” (Renáta)

Mivel a diákok többnyire nem géptulajdonosok, illetőleg, ha van is otthoni gépük, az korlátozottabb (olcsóbb) internetes hozzáféréssel működik, ezért az internethasználati szokások között sokkal kevésbé dominál a letöltés – inkább a mások által letöltött filmeket, zenéket cserélgetik adathordozókon egymás közt.

„Most jöttek ki ilyen új filmek, azokat szokjuk megnézni. Sokszor van az, hogy kapom a filmeket, ráhúzzuk a gépre, pendrive-ra.” (Balázs)

A diákok többsége ugyanazt a típusú internetcsomagot vásárolja meg telefonjára. Akinél ez hiányzik, az igyekszik a kollégiumban, iskolában internetezni, illetve a város kódolatlan wifi elérhetőségeit kihasználni.

„Nekem egy internetes csomagom van, ami havonta 1000 forint az egyenlegemről, ha van rajta pénz, ha pedig nincs, akkor nem tudok internetezni, ez ilyen egyszerű. A többiek... van, aki ugyanígy használja, van, aki az ingyenes facebook oldalt használja, van, aki wifiről használja” (Ricsi)

„Igazság szerint az iskolánál van WiFi, meg lehet fogni a kolesznál is. Az iskolánál a rendszergazda megadott egy hosszú karakterjelszót, amit mi nem tudunk. Ilyenkor felmegyünk a Kossuth térre és ott rácsatlakozunk a 3G-re.” (Balázs)

A diákoknak vannak tapasztalatai arról, hogy a virtuális közeg befolyásolhatja a médiumhasználó viselkedését. A virtuális térben mutatott viselkedést hagyományosan kettős tükörben látják: másokkal kapcsolatban úgy érzik, hogy offline viselkedésüktől eltérően szabadabb, esetenként szabadosabb, bátrabb, lezserebb, agresszívebb attitűdöket mutatnak. Saját maguk virtuális térben megnyilvánuló viselkedését azonban jellemzően úgy látják, hogy az nem tér el offline magatartásuktól, habitusuktól, viselkedési szokásaiktól.

„A mostani fiatalok szókinccstelenek, visszahúzódoak, a Facebookon nagy a szájuk, meg böködnék az embert, de vegyünk egy 15 éves fiút, aki itt bátor meg írogatja ki a dolgait meg minden, ráír akármelyik csajra, hogy szia, mi a helyzet, de ha odaállítanám vele szembe azt a csajt, hogy izé, hebegne – habogna, nem tudna mit mondani. Ebből a szempontból nem jó a Facebook, mert ad egy arctalanságot.” (Sanyi)

A valóságos és virtuális, offline és online személyiség találkozásáról a roma fiatalok is beszámolnak, igaz, a mintához képest elenyésző számban, csupán egy-két esetben tudósítanak arról, hogy online játékokat játszva olyan ismeretségekre tettek szert, mely aztán offline életüknek is részévé válik.

Az internetre vonatkozó adatközlések megerősítik azt az előzetes hipotézisként megfogalmazott gondolatot, miszerint a kollégista lét olyan megtartó közösséget jelent, amely nyomán a diákok inkább választják a közös időtöltést, mint a virtuális tevékenységeket (ezt a hatást természetesen erősíti a kollégiumi eszközök korlátozottsága). A másik, virtuális világtól, túlzott médiahasználatától eltávolító magatartás negatív hatásokra nyúlhat vissza: a rossz szociális helyzet, alacsonyabb iskolai végzettségű – nem törekvő szülői háttér, zaklatott családi viszonyok azt eredményezhetik, hogy a gyerek annak ellenére választja az utcán csavargást, bandázást, hogy otthon esetleg van számítógépe.

„Otthon nem sokat [internetezem], mert úgy is elmegyek. Otthon inkább tévézek. Egy óra, fél óra.” (Csaba)

6.3. Facebook

A beszámolók, illetve a médianaplók adatai szerint is, a diákok számára az egyik legfontosabb, legaktívabb virtuális tevékenységet, egyúttal közösségi kommunikációt a Facebook, a facebookozás jelenti.

A roma fiatalok között csupán egyetlen adatközlőt találunk, aki nem regisztrált még a közösségi portálra. A diákok facebook-használati mintája azt mutatja, hogy már a hivatalos „facebook-érettség” betöltése előtt, tehát 13 éves koruk előtt is regisztrálnak már az oldalra – az ehhez szükséges praktikát – hamis születési dátum megadása - az idősebb családtagoktól, ismerősöktől tanulják el.

A diákok számára a Facebook elsődlegesen a kapcsolattartás, kapcsolatépítés közege, eszköze. Az oldal egyik legfőbb vonzereje, hogy rajta keresztül ingyen lehet üzenni az ismerősöknek.

„Igazából Facebookon megy a kapcsolattartás, mert ott ingyen lehet üzenni.” (Livi)

Nem mentesek a „trófeagyűjtés”, azaz az ismerősgyűjtés ambíciójától, különösen a fiatalabb, éretlenebb gondolkodású gyerekeknél tapasztalható, hogy felvágnak 500-700 fő körüli ismerősgyűjteményükkel. A Facebook-használat az idő múlásával azonban egyre tudatosabb eszközhasználati gyakorlatként körvonalazódik: a diákok egyre kevésbé jelölnek vissza ismeretleneket, egyre inkább megjelenik a törekvés, hogy azokat vegyék fel ismerősnek, akikkel napi kapcsolatban vannak.

„Hánnyal tartom a kapcsolatot? Ilyen 400-500. De úgy rendszeresen nem, de tartom velük a kapcsolatot” (Mariann)

„[Facebook-ismerősök száma] Azt nem tudom megmondani, biztos, hogy 300-nál több. Az jó érzés.” (Balázs)

„700valamennyi. Hát nem tudom, mit mondjak, nem akarok hazudni. Hát nem is tudom, 20 esetleg, akivel így beszélgetek is. [...] Eleinte volt az, hogy valaki bejelölt, jól van, nem érdekel, visszaigazolok neki. Már egy jó másfél éve megszűröm azokat. Sok van, hogy függőben van, tehát nem igazolok olyanoknak vissza. Tényleg bejelöl egy kutya, meg Voldemort, meg ilyenek. Úristen! Majmok.” (Andi)

„50 ismerősöm van. Ismerem őket személyesen is, és ha van valamilyen programjuk, akkor megkérdezik, hogy nincs-e kedvem, akkor megyek.” (Krisztián)

„A kapcsolatokat ápolja, de nem helyettesíti.” (Sanyi)

A roma fiatalok mintájában kevésbé hangsúlyos a Facebook játék-alkalmazásainak használata, gyakori elemként jelenik meg viszont az ismerkedés.

„-Mire jó a Facebook? - Lányoknak írogatni.

-Olyanok, akiket egyébként is ismersz? - Olyanok is.

-Volt már olyan barátnőd, akit Facebookon keresztül ismertél meg?- Hát most van.” (Balázs)

A tartalommegosztás, illetve preferált tartalmak, hírek, közéleti események követése nem jellemző, mint ahogy az sem, hogy iskolai tevékenységüket segítő oldalakat, csoportokat hoznának létre (erre csupán a gimnazisták közül találunk egy-egy példát, de még ott sem minden osztályban).

Két aspektusban jellemzi a diákokat a kutatói várakozástól számottevően eltérő eszközhasználat-gyakorlat: A diákok elmondása alapján többségük csupán egyetlen profilt hoz létre, nem jellemző, hogy különböző profilokkal különböző virtuális identitásokat próbálgatnának. Csupán akkor hoznak létre újabb profilt, ha elfelejtik belépő adataikat vagy valaki feltöri fiókjukat.

Az utóbbi tapasztalat vezet tovább a másik sajátos médiumhasználati gyakorlathoz: egyetlen olyan facebookozó diák sem akadt a mintában, aki ne adta volna meg legalább egy közeli barátjának, barátnőjének vagy szerelmének a saját belépési adatait. Úgy tűnik, mintha a belépési adatok ismerése a kapcsolat bizalmi szintjének fokmérője, bizalmi-beavatási rítus volna, amellyel megpecsételődik, hivatalossá válik a kapcsolat komolysága. Ez természetesen hosszabb távon, a kapcsolat megromlásával problémákhoz vezet.

„Az egyik barátnőm visszaélt azzal, hogy tudta a jelszavamat és szerelmes leveleket írogatott a nevemben, nagyon kínos volt” (Livi)

„Olyan dolgokat lájkoltak, meg posztoltak, meg osztottak meg a nevemben, hogy fönt sem voltam azon az oldalon. Azon ízéltem, hogy valaki tudja a jelszavamat, vagy vírus, vagy bármi. Nagyon elegendem lett belőle. Lehet, hogy valaki feltörte a profilomat, amiatt is aggódtam. [...] Egyszer már letöröltem magamat, mert már sok volt az ismerősöm, meg idegesített. De aztán osztályfőnök is tett fel dolgokat, meg soha nem tudtam semmiről, úgyhogy most egy éve visszaregisztráltam magam.” (Livi)

A Facebook veszélyeitől a diákok nem tartanak, csak egy-egy említés történik ismeretlen zaklatóról, de a fiatalok azt kommunikálják, hogy ezeket a helyzeteket nem hagyják elfajulni, tudják kezelni.

„Ha ismeretlen zaklat, akkor azt lepattintom, letiltom vagy valamit csinálok vele. Az nem szokott probléma lenni.” (Livi)

6.4. Televízió, filmnézés

A roma fiatalok médiahasználatában a telefon-, a számítógép-, és internethasználat után a televízió tölt be kiemelt szerepet, annak ellenére, hogy a médianaplók, illetve beszámolók ezt

nem tükrözik egyértelműen. A televízió jelentősége annak ellenére hangsúlyos, hogy a kollégista diákoknak a fent már ismertetett korlátozott keretek között van csupán lehetősége a tévénézésére.

A médiumok használatát a rájuk fordított idő függvényében vizsgáló bevezetőben már kitértünk rá, hogy a diákok hajlamosak arra, hogy a reális értéknél jóval kevesebb tévénézéssel töltött órát valljanak be – esetenként minimális másfél-két órát mondanak a többnyire reálisabb 3-4 óra helyett. Ez azt mutatja, hogy a megkérdezettek tisztában vannak azzal, hogy a túlzott médiafogyasztás kritikát, negatív megítélést vonhat maga után.

A televízió nézéssel kapcsolatos szokásokat, az ehhez kapcsolódó attitűdöket a korábbi pontokban már tárgyaltuk, így itt csupán összefoglalva, idézetekkel illusztrálva nyomatékosítunk néhány korábbi megállapítást.

A tévénézés jellemzően csoportos háttértevékenységként, ritkábban individuális vagy aktív tevékenységként jelenik meg. A megkérdezett roma diákok esetében nem jellemző, hogy a tévénézés miatt alakuljon ki multitasking helyzet. Az ilyen beszámolók esetén elsősorban a telefon használata, telefonos facebookozás, üzengetés a fő tevékenységpárhuzam, ritkábban a számítógép-használat, ami azonban a tanár vagy szülő rosszallását vonhatja maga után.

A tévénézéssel kapcsolatosan többször megjelenő póz a nem tudatos, nem aktív tévénéző szerepe, aki kapcsolgat a csatornák között anélkül, hogy kifejezett műsort, esetleg a műsorban előre kinézett kedvencet, hétről-hétre nézett műsort keresne. De megjelenik az ellentétes attitűd is – az együtt nézett bulvár műsorok rossz érzés, szégyenkezés nélküli felvállalása, ahol a jellemző retorika, hogy ezek a műsorok önfeledt szórakozást, unaloműzést, közös beszélgetéstémát jelentenek.

Néhány esetben hangzik el kedvenc csatorna (ComedyCentral) vagy kedvenc műsor, műsортípus (akciófilmek).

A tévénézés csoportos tevékenységként megjelenik a kortárs csoport kapcsán – kollégiumi lakótársakkal együtt nézett műsor (a fiatalok egyik aktuális kedvence az Éjjel-nappal Budapest valóságshow), családdal, szülőkkel, testvérekkel vagy az „átugró haverokkal” nézett film. Egy-két interjúban hallunk a műsorkínálattal szembeni kritikát, illetve a nemi szerepek szerinti tipizálást (a fiúk az apákkal sportműsort, akciófilmet néznek, a gyerekek – nem feltétlenül lányok – az anyákkal főzőműsort, szappanoperát).

„Nekem van egy kedvenc sorozatom, azt mindig megnézem. Az Éjjel-nappal Budapest. Nagy csoportban meg szoktuk nézni.” (Mariann)

„Édesanyám nagyon szereti a sorozatokat. Én nem tudom, miért, volt a 2-esen a Megasztár, az RTL-en meg az X-faktor. Nem tudom, miért az X-faktor jobban, azt megnéztam. Édesapám az nincs annyira érte oda, édesanyámmal szoktam nézni, meg néha öcsémrel is. [...] végignéztem az X-faktor végét, mert érdekelt. De ha arról volt szó, hogy a Megasztár vége, akkor nem biztos. Azért megválogatom, hogy mit nézek.” (Balázs)

„Régen megnéztem a Csillag születiket, lekötött, jó volt benne. De nem. Ilyen hülye sorozatok vannak. Anya sem nézi. Minek üljek le. Egyszer látok egy részt belőle. Minek? Nincsen sorozataim se. De talán egy. Szombaton van az M2-n vagy az M1-en az a Táncakadémia. Az. Esetleg az. Megnézem és annyi.” (Renáta)

7. Önreflexió

Bár a roma fiatalok alapvetően kevésbé vagy egyáltalán nem viszonyulnak reflexíven médiafogyasztásukhoz, nem törekszenek tanulságok megfogalmazására, de egy-egy megkérdéztet bizonyos összefüggésekben mégis fontos, előremutató megállapításokat tesz.

Az internethez, telefonhasználathoz, illetve online és számítógépes játékokhoz fűződő médiahasználat vonatkozásában a fiatalok többször kritikusan, illetve önkritikusan megfogalmazzák, hogy azok túlzásba vitele negatív magatartástorzulást okozhat, függőséghez vezethet.

„Ja, valami igazság van benne, mert nem rég voltam táborban és nem volt térerő. Nem tudtam fölmenni. Nem tudtam beszélgetni, senkiről nem tudtam semmit, ez elég rossz volt. Tényleg van valami ilyen. De lehet, hogy azt mondják, hogy függő vagyok, de nem azért mert Facebook, hanem csak azért, hogy beszélni tudjak. Én nem tartom magam függőnek.” (Renáta)

„A családja is kezd számítógép-függő, Facebook-függő lenni méghozzá. Egy 40 éves ember...

Az idősebbeket a fiatalabbak betanítják, hogy ezt hogy kell csinálni, hogyan kell kezelni. S most, oké, elég jónak tartom, hogy az idősebbek is tanulják meg tartani vele a kapcsolatot így családon belül. De soknak tartom, hogy főzés helyett facebookozna vagy bármi.” (Mariann)

„Én teljesen függő vagyok. [...] Az 1-es szoba, amiben mi vagyunk laptop- és telefonfüggő. [...] Van egy olyan szobatársam, akinek az Xperia 4-e van. Ő nyomja. Mi, ha arról van szó, akkor leülünk ide ki, és el tudunk zenét hallgatni. Itt jön az be, hogy ha nem a rádió szól, akkor is, valami szóljon. Mi ebben a telefon – laptopfüggőségben vagyunk.” (Balázs)

A fiatalok közül többen felismerik és megfogalmazzák – erre hoztunk már példát korábban is -, hogy az internet virtuális terepén a felhasználók gyakran a valóságban nem, vagy csak kevésbé jellemző virtuális személyiségjegyeket, viselkedésmintákat öltenek fel. Különösen jellemző ez a számítógépes játékokkal kapcsolatban, illetve a Facebook virtuális közösségi terében:

„Én nem igazán tartom jónak, mert egyszerűen ez a netezés világa... Ez főleg a barátom fele, olyan elszánt gépfüggő. És olyan agresszivitások vannak néha, amikor egy hétig nem tud normálisan számítógépezni, ilyenek vannak. [...] Sokszor az ilyen agresszivitás, lövöldözős játékok, meg ilyen tankosok, meg amikor vesztenek, egyből ilyen agresszívek lesznek. Csapkolódik, meg mit tudom én. s ez nálam nem nyerő.” (Ricsi)

„Facebookon nagyobbak tűnik a szája, mint a való életben, [...] Az ilyeneket nagyon nem szeretem. Ne csak az interneten ossza le a másikat, hanem személyesen is legyen olyan bátor. [...] Szerintem nem jó dolog, hogy ezt csinálják. Én jobbnak tartom, hogy legyünk őszinték egymással. Én nem tudnék valakivel Facebookon veszekedni. Legyen ott személyesen és úgy.” (Mariann)

Az önreflexió többször nem kíván sem pozitív vagy negatív oldalról ítéletet megfogalmazni, egyszerűen csak változásra mutat rá, amely a médiahasználati preferenciák átalakulását jellemzi:

„Sokkal többet van nálam a telefon. Általános iskolában az utolsó két évben lett telefonom. Igazából itt kezdtem el nagyon telefonozni. Általános iskolás koromban inkább tévé, tévé. Most ilyen vegyes inkább. Sokkal jobban szeretem a telefont igazából. Mindig nálam van, kicsit meg is bízhatok benne.” Mariann, sz. (Az idézet záró megjegyzése médiaoptimista véleményként is értékelhető – azt fogalmazza meg, hogy a kommunikációs eszköz, a telefon magunknál tartása, használati lehetősége biztonságtudatot nyújthat a használója számára.)

Sajátos aspektusból szintén pozitív üzenetet közvetít a következő idézet is – szintén az előző szakiskolás lány szájából hangzik el – a virtuális kommunikáció lehetősége „terápiás” hatású lehet, lehetővé teszi, hogy kevésbé kiszolgáltatott helyzetben tárhassuk fel érzéseinket ismerőseinknek:

„Nekem volt egy olyan időszakom, amikor csak Facebookon beszélgettem, valahogy nem éreztem, hogy beszélgetni akarok bárkivel is, csak neten keresztül. Mert így nem látja, hogy most hogy érzem magam, elmondhatom neki, de nem látja rajtam. Így sokkal jobb néha.” (Mariann)

Ugyancsak Mariann az, aki érett, felnőtt gondolkodásról tanúbizonyságot téve, jövőbe mutatóan, egy jövőbeli anyai szerepet szembe előtt tartva mond kritikát a közösségi média felelőtlen használatáról.

„10 éves kislányok olyan képet raknak föl magukról, fogalmuk nincs, mit jelent az másoknak. És nem értem, hogy mire játszásk magukat, mert nagyon sok ilyen ember van az én ismerőseim között is, hogy olyan mellbedobós képet raknak föl ilyen tizenévesek, ami egy már, egy perverz meglát, egyből rá tud az egészre irányulni. Tudom, hogy ha nekem lesz gyereke, nem fogom neki tolerálni neki az ilyen dolgokat” (Mariann)

Többen reagálnak arra a generációs különbségre, illetve konfliktusra, amely abból adódik, hogy az idősebbek nem értik, nem tudják azt a technikát használni, ami a fiatalok számára magától értetődően mindennapi életük része.

„Hát ezt úgy értem, hogy megyek a mamámékkal és telefonálok, akkor egyből rám szólnak, hogy te mindig azt a rohadt telefont... Eléggé zavarja őket, hogy a fiatalok ..., állandóan kezében van a telefon, meg dugó a fülükben, nehéz... Ha őket is le lehetne ültetni egy fél órára a számítógép elé megnézni valamit, akkor lefoglalná őket, mert nem foglalkoznak vele, idegesíti őket.” (Andi)

8. Mentális térképek

Az általános alapmintát jelentő középiskolás és egyetemista csoporthoz hasonlóan a roma diákok is rajzot készítettek médiahasználatukról, illetve kommunikációs hálózatukról. A roma diákok térképeinek elemzésénél is a már ismertetett hat szempontra voltunk figyelemmel. Négy tematikus szempontunk mellett (a rajzon megjelenő médiaeszközök; én megjelenése a képen; társas médiahasználat megjelenése, a médiahasználat helye) itt is a kép megrajzoltságával foglalkozott a szempontok második csoportja: a rajz stílusát (absztrakt-konkrét, figuratív, kidolgozottság), a reprezentáció típusát (ágrajz, organigram, táblázat, kördiagram stb.), az alakok, tárgyak térbeli elhelyezkedését (kiemelt figyelemmel az én pozíciójára) vizsgáltuk.

A mentális térképek megrajzoltatásánál is fokozottan jelentkezett az a probléma, amit a módszertani bevezetőnkben már tárgyaltunk: a diákoknak komoly nehézséget jelentett, hogy értelmezzék a kiadott feladatot. A „kommunikációs hálózat”, „médiahasználat” lerajzolására vonatkozó kérdés nem volt megfogható számukra, csak annak konkretizálása nyomán (rajzold le, hogy kikkel tartasz kapcsolatot, milyen módon, milyen eszközökkel, milyen kommunikációs eszközöket használsz) láttak a feladat megvalósításához.

A rajzok is alátámasztják a médianaplók és interjúk által egyértelművé vált eszközpreferenciát: a kommunikációs eszközt is megjelenítő képek (16) túlnyomó többsége (12) valamilyen formában telefont ábrázolt. A második legtöbbet ábrázolt eszköz a számítógép (7) volt. (A hét említés, illetve rajzolás közül egy hangsúlyozottan laptopot ábrázolt. A rajzból, illetve a rajzoló kommentjéből kiderült, hogy a laptophoz tartozó „két ventillátoros” hűtőt is megjelenítette.) Harmadik legtöbbet emlegetett médiumként a Facebookot (7) találjuk. A hét Facebook-ábrázolás közül egyetlen ellenzővel találkozunk, ahol a rajzoló a Facebook-felirat áthúzásával hangsúlyozta, hogy számára ellenszenves, illetve nem fontos ez a médium. (Ő volt az a gimnazista fiú, aki egyelőre nem regisztrált a közösségi oldalra, bár nem is zárkózik el attól kifejezetten, hogy a jövőben regisztrálni fog.) A már ismertetett eredményeket ismét nyomatékosítja, hogy az eszközt is ábrázoló képek harmada (5) zenehallgatásra utal (hangjegyekkel, zene felirattal vagy fülhallgató rajzolásával). A Facebooktól eltérő internetes oldalakra mindössze (4) rajz utal (twitter – 1, youtube – 1, msn – 1, aks.fm – 1 megjelenítés). A kiemelt szerepet játszó telefon-számítógép-zenelejátszó triumvirátus mellett nagyon kevés egyéb eszköz jelenik meg a képeken – csupán egy-egy írott

vagy rajzolt utalást találunk filmekre, DVD-lejátszóra és tévére (3). Ez adódhat egyrészt a diákok családjainak korlátozott anyagi helyzetéből (véltetőleg nem volt olyan a diákok között, akinek például iPod-ja, Ipad-je vagy tabletje lett volna), másrészt arra, hogy a rajzolás szituációban nem gondoltak bele komolyabban tényleges médiahasználati szokásaikba. (Ebből adódhat, hogy míg ténylegesen a televízió még mindig az egyik legfontosabb médium az életükben – a telefon mellett -, ennek ellenére csupán egyetlen rajzon jelenik meg.) Mindösszesen tehát hat különböző eszközt, illetve médiumot találunk a rajzokon (telefon, számítógép, zenehallgató eszköz, Facebook – és néhány egyéb internetes oldal -, tévé, DVD-lejátszó).

Társas médiahasználat jelenik meg a képek harmadán, nyolc képen (8). Ebből három esetben csupán a Facebook mint közösségi oldal megjelölése utal arra, hogy a médiahasználat a rajzoló számára egyúttal közösségi médiahasználatot jelent. Látható, hogy a diákok nem törekedtek absztrakt, fogalmi gondolkodásra – csupán egy-egy esetben találkozunk a konkrét eszközön, médiahasználaton túlmutató megfogalmazásokkal (pl. „kapcsolattartás” vagy – a kérdésfeltevést tükröző – „közösségi hálózat”). A rajzok azt mutatják, hogy a család, barát, ismerős jelenti a társas médiahasználat célcsoportját. Több rajz tovább árnyalja a barátok csoportjait aszerint, hogy milyen eszközzel tartja velük a kapcsolatot, illetve milyen távolság választja el az adott ismerőstől – twitter, Facebook, iskolai barát, távoli barát. Fontos megjegyezni, hogy hét esetben csak a társas együttlét jelenik meg – kommunikációs eszköz nélkül. Ekkor a rajzoló azt hangsúlyozta (a rajzon, illetve jellemzően kommentálták is azt), hogy kommunikációs eszközök használatánál fontosabb számára közvetlen kapcsolattartás. (Ezek a képek egymás melletti, beszélgető, bicikliző, közösen zenét hallgató pálcikaembereket láthatunk).

Míg az általános minta harmadában megjelent médiahasználati helyszín, addig a roma diákok eszközt is tartalmazó rajzai esetében ez teljesen hiányzik. Implicit helymegjelölés két ágrajz esetében jelenik meg: az egyik esetben a közösségi hálózathoz kapcsolódóan láthatjuk az iskolát mint a barátokkal való kapcsolattartás helyszínét, illetve helyszínre való utalásként értelmezhető egy másik ágrajz esetében, ahol kifejezetten a „távol lévő” barátokkal való kapcsolattartás eszközeként jelenik meg a Facebook. Az eszköz nélküli rajzokon kettő esetében találunk utalást helyszínre: Az egyik csak implicit utal, egy stilizált kisházzal arra, hogy otthona körül, az utcabeli, illetve közel lakó barátokkal tölti az idejét számítógépezés, tévénézés helyett. A másik esetben találjuk a mintában az egyetlen szűk értelemben vett

mentális térképet: itt a fiú egy körben helyezte el a várost, ahol tanul, s a kör két szélén jelenik meg két központi helyszín: a Spar és a kollégium. E kettő között élnek ugyanis a tamási szakiskolás kollégista diákok közösségi életük jelentős részét – a délutáni kimenő idején e két pont között ingáznak, e kettő lesz térhasználatuk kitüntetett pontja, itt kerül sor a közös beszélgetésekre, zenehallgatásra.

A helyábrázolás hiánya szintén összevág a naplók adataival – a diákok kevésbé reflexív közelítését mutatja, hogy a naplókban sem adtak meg közelebbi helyszínt (csak a lehető legáltalánosabban jelölték meg – otthon, illetve iskola), s a rajzokon még kevésbé körülhatárolható a hely.

Az ábrázolások több mint felén (12) jelenik meg az „én” – egy-egy esetben explicite, felirattal, de többségében csak a feladat megfogalmazása nyomán (saját médiahasználatod, kommunikációs hálózatodat rajzold le) sejtethetjük, hogy a megjelenő pálcikaemberek egyike a rajzoló „énje”.

A rajzok stílusát vizsgálva azt láthatjuk, hogy egyszerű, stilizált alakokban-tárgyakban adják vissza élményeiket a diákok (még azok is, akikről az interjúk során kiderült, hogy hobbijuk a rajzolás). (10) rajzon találunk pálcikaembereket, (13) esetben stilizált eszközöket. Csupán két ágrajzot és egy infografika jellegű ábrázolást készítettek a kérdezettek. Mindössze egyetlen figuratív, részletesebben kidolgozott rajzot találunk, ahol az „én” telefonjával kezében facebookozik.

A rajzok pozicionálása is megerősíti a telefon mint használt médiaeszköz prioritását – akár csupán rajztechnikai-kényelmi indokok magyarázzák, akár mélyebb pszichológiai okokra vezethető vissza, az egyértelmű, hogy a telefon nem méretarányosan, hanem sok esetben a nagyobb eszközöket (például számítógépet) és emberalakokat is meghaladó méretezéssel jelenik meg. Jellemző, hogy a telefon egy-egy esetben ott is megjelenik, ahol a rajzoló egyébként az eszközökkel szemben a társas kapcsolatok fontosságát hangsúlyozza.

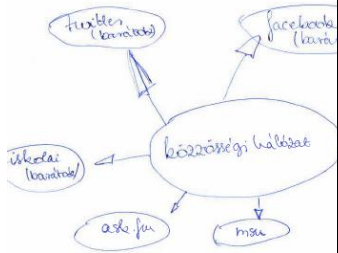
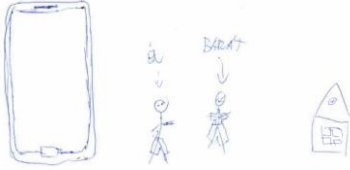
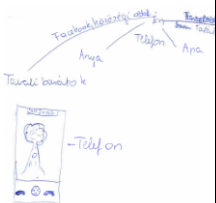

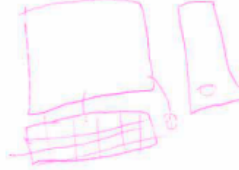
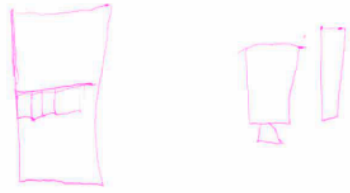

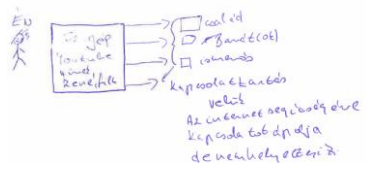

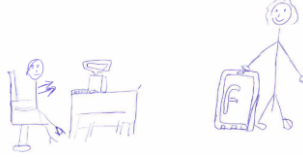

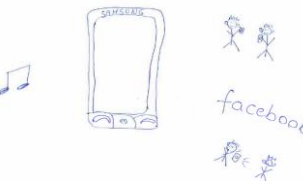
1. tábla: A roma diákok médiahasználat-térképeit értelmező összefoglaló táblázat

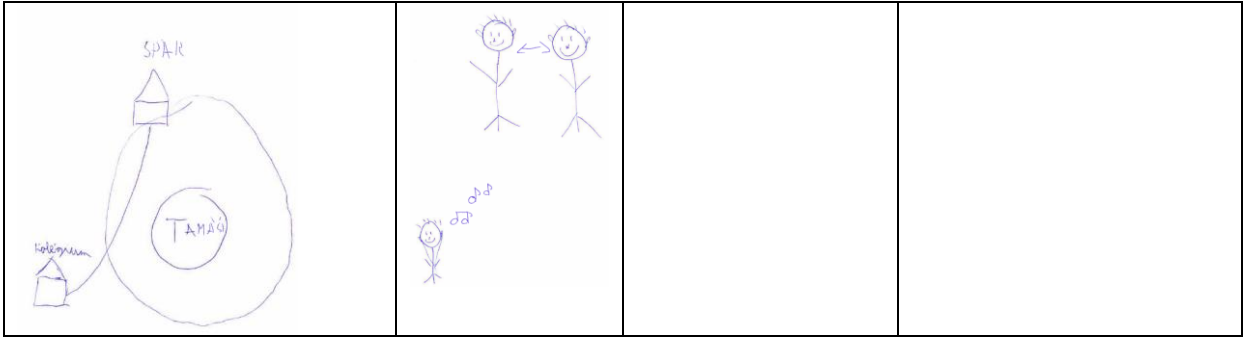
interjú- alany	képleírás	én	társas médiahasználat	eszköz	ábrázolás jellege	térfoglalás
b1 - Lali	az „Én” telefonnal a kézben, (épp facebookozik?)	megjelenik – egyetlen, központi figura	- a képen nem jelenik meg, de interjú szövege alapján következtethetünk, hogy facebookra, kapcsolattartásra használja	telefon	szépen kidolgozott, festményszerű	papír bal oldalára szorított
b2 - Ricsi	2 pálcikaember beszélget - szövegbuborékok	megjelenik – egyenrangú (nem megkülönbözt ethető a másik figurától)	igen	-	pálcika emberek + szöveg- buborék	középen, a lap felső felét kitöltve
b3 - Zoli	baloldalt „facebook”-felirat áthúzva, jobboldal 2 pálcikaember (nincs szöveg)	megjelenik - egyenrangú (nem megkülönbözt ethető a másik figurától)	igen	-	szöveg (áthúzott facebook- felirat), pálcikaembere k (egymáshoz közel, örülő arc)	teljes lapot használja
b4 - Nóri	ágrajz, központban: „közösségi hálózat”, körben buborékokban: twitter (barátok), facebook (barátok), iskolai (barátok), ask.fm, msn	-	igen	facebook, twitter	infografika - ágrajz	lap közepét foglalja l
b5 -Livi	bal oldalon nagyképernyős telefon (nem egyértelmű, hogy okostelefon-e, középen 2 figura (én, barát felirattal), jobb oldalon ház	megjelenik – egyenrangú, de felirattal megkülönbözt etett	igen	telefon	szimpla pálcikaember tűlmutat (ruhát rajzolt rájuk), telefon – pontos rajzra törekszik	telefon óriási, ahhoz képest apró emberek, apró ház
b6 - Petra	ágrajz – központban: Én – 4 végpont, illetve hozzájuk a kapcsolat: távoli barátok (facebook közösségi oldal), anya, apa (telefon), barátnők (találkozás) A kép bal alsó sarkában: telefon (Samsung márka feltüntetve, pontos rajz)	megjelenik - központban	igen	facebook, telefon (átvitt és konkrét)	ágrajz (kapcsolattart ás barátokkal, szülőkkel)	vízszintesen a lap felső harmadát foglalja el + telefon-rajz a bal oldalt

b7 - Móni	2 bicikliző pálcikaember	megjelenik – de egyenrangú, nincs megkülönbözt etve	- a „társas” hangsúlyozása a „médiával” szemben	-	pálcikaembere k	vízszintes lap alsó harmada
v1 - Sanyi	pálcikaember („én” felirattal) + infografika (négyzetben feliratok: sz.gép, youtube, filmek, zene, film) – a négyzettől négy nyíl visz tovább (család, barátok, ismerős) – komment: kapcsolattartás velük az internet segítségével – kapcsolatot ápolja, de nem helyettesíti	megjelenik – de központban az eszközök vannak	igen	számítógép youtube, filmek, zene,	pálcikaembere k + infografika	függ. lap felső felét kitölti
v2 - Balázs	kidolgozott rajz – asztal lappal, laptop hűtővel, mobiltelefonnal	-	-	laptop, (+ tartozékok – egér, laptop hűtő), mobil	figuratív, kidolgozott	vízzs. lap bal oldalát tölti ki
v3 - Reni	mobiltelefon – szépen kidolgozott, futó alkalmazás (facebook) feltüntetése, bedugott fülhallgató	-	az alkalmazás (facebook) sugallja	mobiltelefo n + fülhallgató, facebook	kidolgozott, figuratív	lap közepe
v4 - Mariann a	2 eszközhasználó pálcikaember – baloldali számítógépnél ül, jobboldali kezében mobil (a testhez képesett hatalmas), facebook alkalmazásra utaló „f” a képernyőn	igen, mindkét alak az én-re utal	az alkalmazás (facebook) sugallja	asztali számítógép (nem laptop), telefon, facebook	pálcikaember + viszonylag alaposan kidolgozott eszközök	vízzs. lap felső felét foglalja el – telefon aránytalan nagysága
v5 - Krisztiá n	mentális térkép – két házacska (kollégium, ill. SPAR felirat) – két kör egymásban – belső kör felirata: Tamási. A „SPAR” házikó a külső körön helyezkedik el, a „kollégium” házacska a körökön kívül – a két házat vonal köti össze	-	-	-	mentális térkép, erősen stilizált	függ. lap alsó felét
v6 - Andi	3 pálcika alak – 2 egymás mellett, közöttük nyíl jelzi a kommunikációt, 3. alak tőlük lejjebb, zenehallgatásra utaló hangjegyek körülötte	megjelenik, de nincs megkülönbözt etve	a „társas” hangsúlyozása a „médiával” szemben	hangjegyek zenehallgató eszközre utalhatnak, de az nem jelenik meg	pálcikaembere k	függ. lap felső fel, ill. alsó harmada – a zenehallgató figura a kommunikáló knál sokkal kisebb
v7 - Balázs	pálcikaemberek egymás felé fordulva, mobiltelefon	megjelenik, de nincs megkülönbözt etve	igen	mobiltelefo n	pálcikaembere k, stilizált tárgyábrázolás	nagyon apró rajz, alig foglal teret a lap bal felső sarkában

v8 - Rami	bal oldalt egy nagy hangjegy, közepen egy telefon (Samsung márka feltüntetve), jobb oldal 2 pálcikaember, kezükben telefon, egymás felé fordulva, alattuk facebook felirat, alatta újabb két alak, egyikük kezében telefon (?) – zenét hallgathatnak együtt	megjelenik, de nincs megkülönböztetve	igen (hangsúlyosan)	mobiltelefon	figuratív, mobiltelefon alaposan kidolgozva, több apró mozzanat együtt	függ. lap felső fele – hatalmas mobil ábrázolás, a pálcikaemberek nagyon kicsik
s1 - Branko	4 különböző eszköz sorban egymás mellett, felirattal is jelölve – tévé, számítógép, telefon (fülhallgatóval), dvd	-	-	tévé, számítógép, telefon (fülhallgatóval), dvd	stilizált rajz	víz. lap középső harmada
s2 - Vivi	2 telefon (érintőképernyős), mindkettő facebook üzenetek 1 felirattal	-	igen (emberalakot nem látunk, de a két telefon és az alkalmazás sugallja)	mobiltelefon, facebook	tárgyábrázolás	vízs. lap jobb oldala
s3 - Balázs	3 alak – kétoldalt 1-1 fiú, közepen egy lány	megjelenik, de nincs megkülönböztetve	a „társas” hangsúlyozása, a „média” hiányzik	-	figuratív rajz, a pálcikaembernél kidolgozottabb	nagy rajz, vízsz. lap alsó felét teljesen kitölti
s4 - Csabi	asztali számítógép	-	-	asztali számítógép	rajz, kidolgozatlan	kis rajz, vízsz. lap bal felső sarka
s5 - Gergő	mobiltelefon, számítógép	-	-	mobiltelefon, számítógép	rajz, kidolgozatlan	kis rajz, vízsz. lap bal felső sarka
s6 - Bálint	számítógép	-	-	számítógép	rajz, kidolgozatlan	kis rajz, vízsz. lap felső felén, közepén
s7 - Gábor	mobiltelefon	-	-	mobiltelefon	rajz, kidolgozatlan	nagy rajz, vízszintes lap közepe

2. tábla: A médiahasználati rajzok összefoglaló táblázata

<p>b1</p> 	<p>b2</p> 	<p>b3</p> 	<p>b4</p>
<p>b5</p> 	<p>b6</p> 	<p>b7</p> 	
<p>s1</p> 	<p>s2</p> 	<p>s3</p> 	<p>s4</p>
<p>s5</p> 	<p>s6</p> <p>v</p>	<p>s7</p> 	
<p>v1</p> 	<p>v2</p> 	<p>v3</p> 	<p>v4</p>
<p>v5</p> 	<p>v6</p> 	<p>v7</p> 	<p>v8</p>

9. Összefoglalás, kutatói reflexiók

A Z generációhoz tartozó fiatalok roma almintájának kommunikációs és médiahasználata vonatkozásában induló megállapításunk, hogy nem a roma származás az, amely törésvonalat jelent a fiatalok médiahasználatában.

A fiatalok médiahasználata tekintetében négy fő törésvonalat találunk:

- szocio-ökonómiai helyzet szerinti törésvonal: hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet. E két tényező jelentősen befolyásolja az eszközöket, amelyekhez a fiatal hozzáfér (azok mennyiségét és minőségét), illetőleg a tartalmakat, amelyre igényük van.
- intézményi törésvonal 1. –szerint, hogy a fiatal kollégista, illetőleg bejáró vagy helyben lakó. Előbbi csoport tagjainak médiafogyasztása jellemzően az átlagosnak tekinthető 5-6 órás médiafogyasztás alatt áll meg.
- intézményi törésvonal 2. –iskolatípus szerint. – A gimnáziumban tanuló diákok szakiskolás, általános iskolás társaiknál tudatosabb, adott esetben önkorlátozó médiafogyasztási mintát mutatnak. Ez több esetben sokrétűbb, több médium felé kinyíló, mélyebb megismerésre törekvő médiahasználatot jelent. Iskolatípuson belül a jobb tanulmányi eredményre törekvő fiatalok tovább árnyalják ezt a mintát.
- korosztályos törésvonal: a generáció a 13-14, 15-18, 20 év fölöttiek csoportjaiban eltérő médiafogyasztási mintát mutat – a korcsoport növekedésével nő a hírfogyasztás, illetve a tudományos-ismeretterjesztő tartalmak iránti fogékonyság, tudatosság.

További jellemzők:

- megjelenik a gender-aspektus – a 17-18 éves szakiskolás lányok több esetben érett nőként gondolkodnak, akik a családalapítás, gyereknevelés szempontját figyelembe véve reflexíven, jövődöbéli házastársi, szülői szemmel fogalmazznak meg kritikát a médiahasználatról.
- a hátrányos helyzetű roma almintában a diákok – szemben az általános mintaként vizsgált középiskolás és egyetemista csoporttal – kevésbé tudatosan és reflexíven közelítenek médiahasználatukhoz.

- a fiatalok médiahasználatát – nem csak a roma almintában - meghatározza a kényelemre, egyszerűsége törekvés.

Eltérések az általános mintára vonatkoztatott megállapításokhoz képest a hátrányos helyzetű roma mintában:

- az otthoni médiahasználatban nem a számítógép, hanem a telefon és televízió dominanciája figyelhető meg
- újságok és magazinok szerepe a mintában nem releváns
- a multitasking jelensége a technikailag elérhető médiumok vonatkozásában értelmezhető, tehát elsősorban a párhuzamos telefon- és televízióhasználatban
- nem vagy csak nagyon korlátozottan jelenik meg a tudományos témák iránti érdeklődés
- a tudatosság általában véve kevésbé jellemzi a vizsgált hátrányos helyzetű roma almintát, a tudatos reklámkerülés sem érhető tetten